

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**για τη Γ' τάξη
του Γενικού Λυκείου**

**ΒΙΒΛΙΟ ΜΑΘΗΤΗ
ΤΟΜΟΣ 4ος**

— ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ —

Συγγραφείς:

Γκίβαλος Μενέλαος

**Λέκτορας Πολιτικής Επιστήμης,
Πανεπιστήμιο Αθηνών**

Γρηγοροπούλου Βασιλική

**Διδάκτωρ Φιλοσοφίας – Καθηγή-
τρια Π.Σ.Π.Α. – Διδάσκουσα στο
Πανεπιστήμιο Αθηνών**

Κοτρόγιαννος Δημήτρης

**Επίκουρος Καθηγητής Πολιτικής
και Κοινωνικής Φιλοσοφίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης**

Μανιάτης Γιώργος

**Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνικής
και Πολιτικής Φιλοσοφίας, Πανε-
πιστήμιο Αθηνών**

Επιστημονική επιμέλεια

Κοτρόγιαννος Δημήτρης

**Εποπτεία στο πλαίσιο του
Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Πετρόπουλος Νικόλαος, Σύμβου-
λος Κοινωνιολογίας**

**Μέλη της Επιτροπής Κρίσης:
Οικονόμου Θεόδωρος,
Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνιο-
λογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστή-
μιο Θεσσαλονίκης**

**Κονιόρδος Μιχάλης,
Καθηγητής Οικονομικής Επιστή-
μης ΤΕΙ, Ηπείρου**

**Μαυρίδης Ηρακλής,
Κοινωνιολόγος – Επιστημολόγος,
Επιστημονικός Συνεργάτης στο
Πάντειο Πανεπιστήμιο.**

**Πετροπούλου Χριστίνα,
Φιλολόγος – Κοινωνική Ανθρω-
πολόγος, Καθηγήτρια Δευτερο-
βάθμιας Εκπαίδευσης**

**Ψύλλα Μαριάννα,
Πολιτικός Επιστήμονας,
Λέκτορας, Πάντειο Πανεπιστήμιο**

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για τη ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Οι διορθώσεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν έγκρισης του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η αξιολόγηση, η κρίση των προσαρμογών και η επιστημονική επιμέλεια του προσαρμοσμένου βιβλίου πραγματοποιείται από τη Μονάδα Ειδικής Αγωγής του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Η προσαρμογή του βιβλίου για μαθητές με μειωμένη όραση από το ΙΤΥΕ – ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ πραγματοποιείται με βάση τις προδιαγραφές που έχουν αναπτυχθεί από ειδικούς εμπειρογνώμονες για το ΙΕΠ.

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ
ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Η συγγραφή και η επιστημονική
επιμέλεια του βιβλίου
πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα
του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου**

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**για τη Γ' τάξη
του Γενικού Λυκείου**

ΒΙΒΛΙΟ ΜΑΘΗΤΗ

ΤΟΜΟΣ 4ος

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

4. ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Εισαγωγή: Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε στις σημαντικές μεθόδους των Κοινωνικών Επιστημών. Θα εξετάσουμε τις θεωρητικές και τις ιστορικές τους προϋποθέσεις, τα σημεία συνάντησης αλλά και διαφοροποίησής τους, ό,τι τις καθιστά αλληλέγγυες.

Διδακτικοί στόχοι: Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να βοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να γνωρίσουν τις βασικές αρχές της μεθοδολογίας των Κοινωνικών Επιστημών και να εξοικειωθούν μ' αυτές· να κατανοήσουν την ιδιαίτερη

φύση του αντικειμένου τους, την ιδιαιτερότητα κάθε μεθοδολογικής προσέγγισης, τις δυνατότητες και τους όρους εφαρμογής τους.

Προερωτήσεις: Πώς κατανοείτε την έννοια της μεθόδου; Τι διαφορά έχουν τα κοινωνικά από τα φυσικά φαινόμενα; Τι σημαίνει αντικειμενικότητα στην επιστημονική μελέτη και έρευνα ενός φαινομένου; Πώς μπορείτε να εξετάσετε έναν κοινωνικό θεσμό; Τη διάρθρωση και τη λειτουργία του σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους; Τον ιδιαίτερο τρόπο που τον προσεγγίζουν διαφορετικές ομάδες ανθρώπων;

4.1. ΑΙΤΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Οι Κοινωνικές Επιστήμες αναπτύχθηκαν ραγδαία τον 20ό αιώνα, επειδή ποικίλες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές ανακατατάξεις δημιούργησαν πολλά προβλήματα που απαιτούσαν άμεση αντιμετώπιση. Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι προξένησαν πλήθος προβλημάτων που άγγιξαν το σύνολο της ατομικής και της συλλογικής ζωής. Μετά τους πολέμους υπήρξε δημογραφική άνοδος, αύξηση της παραγωγικότητας και αναζητήθηκαν τρόποι για τη βελτίωση της ανθρώπινης αποδοτικότητας. Η τεχνολογική πρόοδος αύξησε την παραγωγή αγαθών, βελτίωσε τους όρους διαβίωσης, άλλαξε όμως τις

καταναλωτικές συνήθειες, επαναπροσδιόρισε το ρόλο και τη δομή της οικογένειας, δημιούργησε χρόνο για άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες, επενέβη στην ανάπτυξη της πολιτικής ζωής, κτλ. Στην Ευρώπη και στην Αμερική αναπτύχθηκαν κινήματα εναντίον της βίας, του ρατσισμού, της καταπίεσης ή υπέρ της ειρήνης, της χειραφέτησης της γυναίκας, της προστασίας του περιβάλλοντος και της αναγνώρισης των μειονοτήτων. Η ανάπτυξη των χωρών του Τρίτου Κόσμου ανέδειξε τις διαφορετικές κουλτούρες και το πρόβλημα επαφής των πολιτισμών, τη σημασία των αξιών του δυτικού πολιτισμού, αλλά και την αμφισβήτηση αυτών των αξιών από τους νέους στη σύγχρονη εποχή.

Οι Κοινωνικές Επιστήμες μελετούν λοιπόν τομείς της ίδιας πραγματικότητας: την ανθρώπινη δραστηριότητα. Παρ' όλη την προσπάθεια για την ακριβή διάκριση, οι τομείς αυτοί στην ερευνητική πρακτική είναι δύσκολο να ξεχωρίσουν εντελώς, διότι κάθε Κοινωνική Επιστήμη δεν είναι παρά ο μεγεθυντικός φακός που επικεντρώνεται σε κάποια δραστηριότητα, την οποία απομονώνει από άλλες. Η μελέτη της συνολικής έκφρασης του ανθρώπου είναι το πρόβλημα των Κοινωνικών Επιστημών και όχι η πιο τέλεια γνώση μιας δραστηριότητάς του.

Κάθε Κοινωνική Επιστήμη διαθέτει τα δικά της εννοιολογικά εργαλεία για τη μελέτη της ανθρώπινης δραστηριότητας, τα οποία όμως δεν

εξασφαλίζουν τη διεπιστημονική προσέγγισή της. Αυτό που τις καθιστά αλληλέγγυες είναι οι μεθοδολογικές τους προσεγγίσεις. Οι μέθοδοι των Κοινωνικών Επιστημών αποβλέπουν στη συνολική διερεύνηση της ανθρώπινης δραστηριότητας δείχνοντας ταυτόχρονα τα όρια της αντικειμενικότητάς τους, αλλά και την αναγκαιότητα της σφαιρικής ανάλυσης.

Η Πολιτική, η Οικονομία, η Κοινωνιολογία, η Ψυχολογία και η Κοινωνική Ανθρωπολογία βρέθηκαν αντιμέτωπες με πολλά και σύνθετα κοινωνικοί προβλήματα για τα οποία κάθε τομέας απαιτούσε συνεχώς ολοένα και περισσότερο εξειδικευμένες γνώσεις (αυτόνομη ανάπτυξη του αντικειμένου κάθε επιστήμης),

αλλά και συνδυαστική προσέγγιση για τη σφαιρική ανάλυσή του. Ο εξειδικευμένος χαρακτήρας κάθε Κοινωνικής Επιστήμης δεν μπορεί να άρει το γεγονός ότι όλες αυτές έχουν ως επιστημονικό αντικείμενο τον άνθρωπο και την ποικιλόμορφη έκφραση και δράση του. Υπάρχουν έννοιες που απαντούν σε πολλά κοινωνικά φαινόμενα και έχουν την ίδια σημασία (όπως, για παράδειγμα, η αυθεντία, το κύρος), ανεξάρτητα αν σημείο αναφοράς είναι η επιχείρηση, ο στρατός, η οικογένεια, η φυλή, το κράτος, η Εκκλησιά. Επίσης, ένα κοινωνικό πρόβλημα μπορεί να εντοπιστεί και να απομονωθεί χρονικά και να μελετηθεί πολιτικά, κοινωνιολογικά, οικονομικά ή ψυχολογικά, όπως είναι, για παράδειγμα,

το φαινόμενο του αρχηγού ομάδας, είτε πρόκειται για πολιτικό κόμμα είτε για συμμορία νεαρών ή για ομάδα εργαζομένων κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους. Η ανθρώπινη συμπεριφορά της αλλαγής μπορεί να προκαλεί τα ίδια ζητήματα ανάλυσης και μελέτης, είτε πρόκειται για αλλαγή συμπεριφοράς των ανθρώπων είτε για αλλαγή των συνθηκών εργασίας από τους εργαζομένους σε μια επιχείρηση είτε την αλλαγή και τη μεταρρύθμιση στην Παιδεία από τους μαθητές.

4.2. Η ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ

Το καθεστώς της αντικειμενικότητας των Κοινωνικών Επιστημών δεν είναι δεδομένο, αλλά εξαρτάται

από πολλούς παράγοντες, επειδή η κοινωνική πραγματικότητα είναι συνθέτη και μεταβαλλόμενη. Οι Κοινωνικές Επιστήμες αποκτούν το καθεστώς επιστήμης επιδιώκοντας να μελετήσουν το άτομο και την κοινωνία με τον ίδιο βαθμό αντικειμενικότητας που οι Θετικές Επιστήμες μελετούν τη φύση. Ο Κοντ και οι θετικιστές (βλ. 3.3.1.) προσπάθησαν, όπως έχουμε δει, να εξομοιώσουν την κοινωνία με τη φύση και να αναδείξουν μέσα από την ουδέτερη παρατήρηση τους σταθερούς όρους που τη διέπουν. Στα πλαίσια της ίδιας προβληματικής ο Ντυρκέμ (βλ. 3.3.3.) διακηρύσσει ότι πρέπει να εξετάσουμε τα κοινωνικά γεγονότα ως πράγματα, δηλαδή ο κοινωνικός επιστήμονας οφείλει να είναι ουδέτερος.

Οι Κοινωνικές Επιστήμες, όμως, λόγω της φύσης του αντικειμένου τους, που είναι ο άνθρωπος, προσεγγίζουν έννοιες που άπτονται της ηθικής και της κουλτούρας (βλ. 3.3.4.). Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να γίνει διάκριση αξιών και γεγονότων, ώστε να διασφαλιστεί η ηθική ουδετερότητα της επιστήμης.

Τέλεια αντικειμενικότητα ανάλυσης στις Κοινωνικές Επιστήμες είναι δύσκολο να επιτευχθεί ακόμη και στο επίπεδο της απλής περιγραφής των κοινωνικών γεγονότων, επειδή η ίδια η επιλογή του αντικειμένου κρύβει μια προτίμηση, όπως, επίσης, και η χρησιμοποίηση της μίας ή της άλλης τεχνικής. Ο βαθμός λοιπόν της αντικειμενικότητας ποικίλλει και

εξαρτάται από τον τομέα έρευνας (Ανθρωπολογία, Πολιτική) και από τον τύπο παρατήρησης (απλή–συμμετοχική παρατήρηση).

Πρέπει λοιπόν να διακρίνουμε την περιγραφή των γεγονότων, που οφείλει να είναι αντικειμενική, και την ερμηνεία, που είναι πιο υποκειμενική. Η εφαρμογή των εμπειρικών μεθόδων αποτελεί το σημείο αναφοράς στην κοινωνική πραγματικότητα εξασφαλίζοντας κατά έναν τρόπο την αντικειμενική της περιγραφή, ενώ το ζήτημα της ερμηνείας των αξιών υπόκειται περισσότερο στην προσωπική παρέμβαση του ερευνητή, γιατί οι αναλύσεις του προσανατολίζονται από μια ήδη συνειδητοποιημένη πρόσληψη της πραγματικότητας. Βέβαια, η

ελευθερία της σκέψης, όπως έχουμε δει, είναι αναγκαία για την επιστημονική ανάπτυξη. Υπάρχουν όμως παράγοντες που τη διασφαλίζουν και άρα την περιορίζουν. Οι παράγοντες αυτοί είναι πολιτικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί, φιλοσοφικοί, και ο συνδυασμός τους μπορεί να επιτρέψει τη σφαιρικότερη ανάλυση της κοινωνικής πραγματικότητας.

4.3. Η ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Παρόλο που οι Κοινωνικές Επιστήμες μελετούν ορθολογικά τη συγκρότηση και την έκφραση της ατομικής και της συλλογικής ζωής του

ανθρώπου και η καθεμιά παρέχει συστηματικές και μεθοδικές γνώσεις για να αναλυθεί ο συγκεκριμένος τομέας μελέτης (της οικονομίας, των κοινωνικών σχέσεων, της πολιτικής δραστηριότητας, της προσωπικότητας του ανθρώπου, κτλ.), η διεπιστημονικότητά τους παρουσιάζει μια πρόσθετη δυσκολία σε σχέση με τις Φυσικές Επιστήμες. Στις επιστήμες της (φύσης υπάρχει μια ιεραρχία εννοιών και προβλημάτων (η Φυσική χρησιμοποιεί τα Μαθηματικά, η Χημεία τη Φυσική, κτλ.), που δεν υφίσταται στις Κοινωνικές Επιστήμες, γιατί δεν υπάρχουν σαφή και ευδιάκριτα όρια μεταξύ τους. Ούτε βέβαια εξασφαλίζεται η διεπιστημονικότητα με το πώς, για παράδειγμα, ο κοινωνιολόγος ή

ο οικονομολόγος μπορεί να κάνει μια ανάλυση πολιτική ή οικονομική (Πολιτική Κοινωνιολογία, Κοινωνιολογία της Οικονομίας). Το γεγονός αυτό δηλώνει ότι καθεμιά από τις Κοινωνικές Επιστήμες χρησιμοποιεί έννοιες κάποιας άλλης, η Πολιτική της Οικονομίας, η Κοινωνιολογία της Ψυχολογίας και των Μαθηματικών, κ.ο.κ. Το ζήτημα όμως δεν είναι η ακριβής χρήση εννοιών, αλλά η πραγμάτευση συναφών όρων και εννοιών που θα είναι προσιτοί σε κάθε επιστήμη, ώστε να εξασφαλιστεί ο διάλογος μεταξύ τους και η συνδυαστική μελέτη των κοινωνικών φαινομένων.

Ο καλύτερος τρόπος σε πρακτικό επίπεδο για να εξασφαλιστεί ο διάλογος των Κοινωνικών Επιστημών

είναι η συλλογική εργασία. Στην πρακτική μελέτη ενός κοινωνικού προβλήματος, το ζήτημα δεν είναι η αντιπαράθεση για την πραγματικότητα των αξιωμάτων της κάθε Κοινωνικής Επιστήμης, αλλά το σημείο τομής τους για τη συνδυασμένη μελέτη του εκάστοτε κοινωνικού φαινομένου. Η χρησιμότητα της διεπιστημονικής ανταλλαγής φαίνεται καλύτερα στο πεδίο εφαρμογής των τεχνικών για την ανάλυση των κοινωνικών προβλημάτων, επειδή οι Κοινωνικές Επιστήμες δεν έχουν τελειοποιήσει με τον ίδιο τρόπο τις τεχνικές τους. Η πρακτική των συνευξέων και του ερωτηματολόγιου αναπτύχθηκε πρώτη από τους κοινωνιολόγους και τους ψυχολόγους και προσαρμόστηκε στη συνέχεια

στις ανάγκες δημοσκοπήσεων της Πολιτικής Επιστήμης. Η στατιστική χρησιμοποιήθηκε και βελτιώθηκε από τους οικονομολόγους και στη συνέχεια εφαρμόστηκε για τις ανάγκες της Κοινωνιολογίας και της Κοινωνικής Ψυχολογίας, κτλ.

4.4 ΜΕΘΟΔΟΣ ΩΣ ΣΧΕΔΙΟ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στις κοινωνικές Επιστήμες ο όρος «μέθοδος» έχει δύο διαφορετικές αναφορές και ερμηνείες— μια στενότερη και μια γενικότερη. Με την στενότερη και περισσότερο συγκεκριμένη έννοια, ο σχετικός όρος αναφέρεται στις διαδικασίες και τεχνικές επαλήθευσης και τεκμηρίωσης των

υποθέσεων εργασίας που έχει ένας ερευνητής σχετικά με τους παράγοντες που εξηγούν ένα κοινωνικό φαινόμενο όπως η εγκληματικότητα, η τοξικομανία, η βιομηχανική παραγωγή κ.τ.λ. Στις διαδικασίες αυτές περιλαμβάνονται τόσο τα γενικότερα σχέδια έρευνας όσο και οι τεχνικές συγκέντρωσης, οργάνωσης και κατάταξης των σχετικών κοινωνικών δεδομένων. Ο όρος «μέθοδος» με την γενικότερη του έννοια (βλ. 4.5) αναφέρεται στη συστηματική οργάνωση ενός συνόλου λογικών διαδικασιών που η επιστημονική έρευνα μεταχειρίζεται για να φτάσει στην ακριβή, αποδεδειγμένη και επαληθευμένη γνώση του εξεταζόμενου αντικείμενου. Οι δυο ερμηνείες δεν είναι αντίθετες, αλλά συμπληρωματικές.

Τα κυριότερα σχέδια κοινωνικής έρευνας είναι (1) η μελέτη περίπτωσης, (2) η επιτόπια–δειγματοληπτική έρευνα και (3) το κοινωνικό πείραμα.

1) Μελέτη περίπτωσης (case study). Η μέθοδος αυτή συνίσταται στην συστηματική περιγραφή και ανάλυση συγκεκριμένων περιπτώσεων. Ο ερευνητής συλλέγει δεδομένα που αφορούν μια συγκεκριμένη «μονάδα» η οποία μπορεί να είναι ένα άτομο, μια κοινότητα, κ.τ.λ. Το ουσιώδες χαρακτηριστικό έγκειται στον περιορισμό του ερευνητικού πεδίου. Ο ερευνητής μελετά τη συγκεκριμένη περίπτωση σε βάθος και μπορεί να χρησιμοποιήσει διάφορες τεχνικές συγκέντρωσης και συλλογής δεδομένων. Μια τεχνική

που έχει χρησιμοποιηθεί ιδιαίτερα από τους κοινωνικούς ανθρωπολόγους, σε συνάρτηση με τη μελέτη περίπτωσης, είναι η «συμμετοχική παρατήρηση». Σε τέτοιες περιπτώσεις ο ερευνητής συμμετέχει ενεργά στην κοινωνική ζωή και μελετά το κοινωνικό φαινόμενο στην ολότητά του και «από μέσα». Όμως ο ερευνητής μπορεί να αξιοποιήσει και άλλες τεχνικές συλλογής δεδομένων όπως οι συνεντεύξεις, οι πληροφοριοδότες που κατέχουν θέσεις κλειδιά, η προφορική ιστορία καθώς και οι αρχειακές έρευνες.

2) Επιτόπια δειγματοληπτική έρευνα (field survey). Στο σχέδιο αυτό ο ερευνητής δεν περιορίζεται στη μελέτη μιας συγκεκριμένης μονάδας. Θεωρητικά, μπορεί να

μελετήσει ένα κοινωνικό φαινόμενο σε όλο τον «πληθυσμό», είτε αυτός ο πληθυσμός αποτελείται από όλους τους κατοίκους μιας κοινότητας, ή όλες τις επιχειρήσεις μιας χώρας ή όλα τα φοιτητικά κινήματα στον κόσμο κ.τ.λ. Αν γινόταν αυτό θα είχαμε μια απογραφή αλλά η διαδικασία θα ήταν οικονομικά δαπανηρή και χρονοβόρα. Άλλωστε, σύμφωνα με τις αρχές της σύγχρονης επιστήμης της στατιστικής και της δειγματοληψίας, η απογραφική μελέτη δεν είναι απαραίτητη για την εξαγωγή αντικειμενικών συμπερασμάτων σχετικά με την κατανομή χαρακτηριστικών (π.χ. στάσεων, συμπεριφορών, αντιλήψεων κ.τ.λ.) σε ένα πληθυσμό εφόσον η μελέτη πραγματοποιηθεί σε ένα

αντιπροσωπευτικό δείγμα των σχετικών μονάδων που συγκροτούν το συγκεκριμένο πληθυσμό.

Οι πολιτικές δημοσκοπήσεις (π.χ. ποιο κόμμα ή ποιους υποψήφιους θα ψηφίσεις τις επόμενες εκλογές κ.τ.λ.) –οι οποίες βασίζονται συνήθως σε μικρά πανελλαδικά δείγματα Ελλήνων ψηφοφόρων (περίπου 1500 άτομα) αποτελούν ένα καλό παράδειγμα επιτόπιων δειγματοληπτικών ερευνών. Τα συμπεράσματα από τη δημοσκόπηση θα είναι αντικειμενικά, αξιόπιστα και έγκυρα στο βαθμό που στο δείγμα αντιπροσωπεύονται όλες οι κατηγορίες (φύλο, ηλικία, κτλ) και όλα τα στρώματα (επάγγελμα, αστικότητα κ.τ.λ.) των ψηφοφόρων ανάλογα με την αριθμητική τους δύναμη στον

πληθυσμό των Ελλήνων ψηφοφόρων. Παρόμοιες λογικές και διαδικασίες ισχύουν και για άλλες μορφές επιτόπιων δειγματοληπτικών ερευνών όπως οι έρευνες αγοράς για τις προτιμήσεις των καταναλωτών που διεξάγονται για λογαριασμό επιχειρήσεων ή η σφυγμομέτρηση των στάσεων των Ελλήνων έναντι των αλλοδαπών στην χώρα μας που γίνεται υπό την αιγίδα των κέντρων κοινωνικών ερευνών.

Τεχνικές συλλογής στοιχείων που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο των δειγματοληπτικών ερευνών περιλαμβάνουν κυρίως την προσωπική συνέντευξη και το ερωτηματολόγιο. Στην πρώτη περίπτωση ο ερευνητής αξιοποιεί ειδικά εκπαιδευμένα άτομα τα οποία

απευθύνουν προφορικά τα σχετικώς ερωτήματα στον ερευνώμενο και στη συνέχεια καταγράφουν τις απαντήσεις του. Στη δεύτερη περίπτωση, ο ερευνητής κατασκευάζει ένα ερωτηματολόγιο (κατάλογο ερωτήσεων) με σχετικές οδηγίες έτσι ώστε ο ερευνώμενος να μπορεί να το συμπληρωθεί μόνος του χωρίς την παρέμβαση του ερευνητή. Τόσο στην περίπτωση της συνέντευξης όσο και στην περίπτωση του ερωτηματολογίου, οι ερωτήσεις μπορεί να είναι είτε κλειστές (με προκατασκευασμένες απαντήσεις πολλαπλών επιλογών) είτε ανοικτές (με δυνατότητα ελεύθερης συμπλήρωσης και

απάντησης)¹. Επίσης, και στις δύο περιπτώσεις η διατύπωση, η διαδοχή και η διάταξη των ερωτήσεων θα πρέπει να γίνουν σύμφωνα με ορισμένες επιστημονικές αρχές και προδιαγραφές για την κατασκευή ερωτηματολογίων και την οργάνωση συνεντεύξεων με στόχο την διασφάλιση της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας των απαντήσεων των ερευνημένων.

¹ Η χρήση κλειστών ερωτήσεων διευκολύνει την μεταγενέστερη επεξεργασία των δεδομένων (κωδικογράφηση οργάνωση και ανάλυση των δεδομένων), ενώ η χρήση πολλών ανοικτών ερωτήσεων δυσκολεύει το μεταγενέστερο έργο του ερευνητή. Οι

ελεύθερες απαντήσεις θα πρέπει να κωδικογραφηθούν και να οργανωθούν σε διάφορες κατηγορίες χρησιμοποιώντας άλλες τεχνικές κατάταξης δεδομένων όπως η «ανάλυση περιεχομένου», που επίσης χρησιμοποιείται για τη μελέτη των σχολικών βιβλίων ή των μηνυμάτων που εκπέμπουν τα ΜΜΕ κτλ.

3) Κοινωνικό πείραμα (social experiment). Ο ερευνητής που εφαρμόζει τα παραπάνω πάνω σχέδια έρευνας και τις συγκεκριμένες διαδικασίες μελετά τα (φαινόμενα αυτά *in situ*, στο φυσικό τους περιβάλλον, και δεν παρεμβαίνει ενεργά για να μεταβάλει και να αναδιατάξει τις

κοινωνικές συνθήκες και την καθημερινή ζωή των υπό μελέτη ανθρώπινων υποκειμένων. Αντιθέτως, στην περίπτωση του «κοινωνικού πειράματος» ο ερευνητής παρεμβαίνει στη φυσιολογική πορεία της κοινωνικής ζωής με στόχο τη δημιουργία «τεχνητών» καταστάσεων που πρόκειται να ερευνηθεί για πειραματικούς σκοπούς. Αν για παράδειγμα, ένας ερευνητής –παιδαγωγός θα ήθελε να ερευνηθεί τις επιδράσεις μιας νέας διδακτικής προσέγγισης στη μάθηση (π.χ. τη χρήση ενός CD–ROM), θα μπορούσε να δημιουργήσει δύο ομάδες μαθητών– μία πειραματική η οποία θα εκτεθεί στην νέα διδακτική προσέγγιση και μια συγκριτική (ομάδα ελέγχου) η οποία θα εκτεθεί μόνο

στην παραδοσιακή διδασκαλία (χωρίς τη χρήση του CD-ROM). Σημειωτέον ότι για να είναι αξιόπιστα τα συμπεράσματα και για να είναι σε θέση ο ερευνητής να αποδώσει τις τυχόν διαφορές και τα τυχόν πλεονεκτήματα στη νέα διδακτική προσέγγιση θα πρέπει να μεριμνήσει προκαταβολικά ώστε οι δύο ομάδες να είναι ταυτόσημες ως προς τις ικανότητες και τα κίνητρα για μάθηση καθώς και ως προς άλλα χαρακτηριστικά (πχ. κοινωνική προέλευση κ.τ.λ.) που ενδέχεται να επηρεάσουν τις ικανότητες και τις επιδόσεις των μαθητών.

Στις Κοινωνικές Επιστήμες, λόγοι δεοντολογίας δεν επιτρέπουν την εκτεταμένη χρήση του κοινωνικού πειράματος. Οι περισσότεροι

κοινωνικοί επιστήμονες χρησιμοποιούν παραλλαγές ή σε ένα συνδυασμό των πρώτων δύο σχεδίων έρευνας. Το κοινωνικό πείραμα έχει χρησιμοποιηθεί σε περιορισμένη έκταση στην Πειραματική, στην Κοινωνική και στη Σχολική Ψυχολογία και στη Βιομηχανική Κοινωνιολογία, κυρίως όμως σε ελεγχόμενα περιβάλλοντα όπως τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τους μαθητικούς και φοιτητικούς πληθυσμούς. Παρά ταύτα, η λογική του «κοινωνικού πειράματος» διαπνέει τη χρήση όλων των σχεδίων και μεθόδων της κοινωνικής έρευνας, ακόμη και των μη πειραματικών. Όλες οι ερμηνείες των δεδομένων που συλλέγονται είτε με στο πλαίσιο της μελέτης περίπτωσης είτε στο πλαίσιο

της επιτόπιας δειγματοληπτικής έρευνας γίνονται με γνώμονα τη λογική του κοινωνικού πειράματος.

4.5. ΜΕΘΟΔΟΣ

Η μέθοδος, με τη γενική σημασία του όρου, είναι η συστηματική οργάνωση ενός συνόλου λογικών διαδικασιών που η επιστημονική έρευνα μεταχειρίζεται για να φτάσει στην ακριβή, αποδεδειγμένη και επαληθευμένη γνώση του εξεταζόμενου αντικειμένου. Είναι ένα σύνολο κανόνων που κατευθύνει το ανθρώπινο πνεύμα, αλλά και εκφράζει τόσο τον τρόπο πρόσληψης της πραγματικότητας όσο και τη μορφή συλλογισμού για την πραγμάτευσή της. Η μέθοδος με αυτή την έννοια

καθορίζει τη θέση του ανθρώπινου πνεύματος απέναντι στο αντικείμενο που εξετάζει (για παράδειγμα πειραματική, εμπειρική, ιστορική, ψυχαναλυτική, ιδεαλιστική, διαλεκτική).

Ανεξάρτητα όμως από τη θέση του ανθρώπινου πνεύματος, η μέθοδος εκφράζει πάντα την τάση μιας ορθολογικής εξήγησης, είναι δηλαδή ένα σύνολο κανόνων που δίνει ένα εξηγητικό σχήμα για τη γνώση της πραγματικότητας. Το σύνολο αυτό στις Κοινωνικές Επιστήμες δεν είναι μοναδικό, αλλά ποικίλλει λόγω της φύσης της κοινωνίας, η οποία έχει ιστορική διάσταση, λόγω των μεταβολών του κοινωνικού συστήματος, της τεχνολογικής ανάπτυξης, αλλά και της φιλοσοφικής θέσης του

ερευνητή απέναντι στην κοινωνία ως αντικείμενου μελέτης. Γι' αυτό στις Κοινωνικές Επιστήμες δεν μπορούμε να μιλήσουμε για ενιαία μέθοδο, αλλά για μεθοδικούς τρόπους εξήγησης του κοινωνικού φαινομένου. Δηλαδή για τύπους εξήγησης συνολικά της κοινωνίας, που γι' αυτό το λόγο αποκαλούνται μέθοδοι.

Θα προσπαθήσουμε λοιπόν να ορίσουμε τις γενικές γραμμές των αντιπροσωπευτικών μεθόδων των Κοινωνικών Επιστημών, τις ιδιαιτερότητες τους και την πλευρά στην οποία τοποθετούνται για να μελετήσουν ένα κοινωνικό φαινόμενο.

4.6. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

Η συγκριτική μέθοδος μπορεί να οριστεί ως η προσπάθεια κατανόησης ενός κοινωνικού φαινομένου διαμέσου της αντιπαράβολής των διάφορων καταστάσεων μέσα στις οποίες εμφανίζεται. Μπορεί μάλιστα, σύμφωνα με τον Ντυρκέμ, να θεωρηθεί ως έμμεση «πειραματική μέθοδος», επειδή ο ερευνητής συνάγει συμπεράσματα από τις σχέσεις παρατηρούμενων γεγονότων. Η κλασική επαγωγική μέθοδος, σε τελευταία ανάλυση, είναι και αυτή συγκριτική, αφού συνάγει τις γενικές έννοιες μέσα από τη σύγκριση και τη διαφορά των μερικών (επιμέρους) πραγμάτων.

Η συγκριτική μέθοδος λοιπόν

παρατηρεί τα φαινόμενα, συστηματοποιεί τις ομοιότητες, τις διαφορές και τις μεταξύ τους σχέσεις και τα ταξινομεί σε ομάδες. Γι' αυτό δεν μπορούμε να πούμε ότι διακρίνεται από μια ιδιαίτερη τεχνική, αλλά χρησιμοποιείται από όλες τις Κοινωνικές Επιστήμες και οργανώνει μεθοδικά τις γνώσεις. Η Ψυχολογία, η Οικονομία, η Κοινωνιολογία, η Πολιτική και Νομική Επιστήμη στηρίζονται στη σύγκριση για να αναλύσουν γενικά ή ειδικά κοινωνικά φαινόμενα, όπως το καπιταλιστικό πνεύμα από χώρα σε χώρα κι από εποχή σε εποχή ή το φαινόμενο της εγκληματικότητας ή διάφορους τύπους εκλογικών συστημάτων. Η συγκριτική μέθοδος μπορεί να είναι εθνική (από τόπο σε τόπο), διεθνής, ιστορική.

Το γεγονός ότι η συγκριτική μέθοδος δε διακρίνεται από μια ειδική τεχνική δε σημαίνει ότι δεν ακολουθεί ορισμένα στάδια έρευνας, τα οποία διέπονται από λογική συνάφεια. Καταρχάς περιγράφει με συνέπεια τα κοινωνικά γεγονότα που μελετά, για παράδειγμα το καθεστώς της προεδρευόμενης δημοκρατίας στην Ελλάδα και στην Ιταλία, την οικονομική και φορολογική πολιτική στην Ελλάδα και στην Πορτογαλία. Στη συνέχεια κατασκευάζει τύπους για να μπορέσει να καταλάβει, να συγκρίνει και να αναλύσει τα υπό διερεύνηση κοινωνικά φαινόμενα: για παράδειγμα, εποχική ανεργία, διαρθρωτική ανεργία, εποχικές διακυμάνσεις της οικονομίας, αστική και αγροτική εγκληματικότητα,

γυναικεία απασχόληση, κτλ. Τέλος, η συγκριτική μέθοδος επιδιώκει να εξηγήσει την παρουσία ή την απουσία των παραγόντων που προσδιορίζουν την εμφάνιση του κοινωνικού φαινομένου.

**Πάμπλο Πικάσο,
«Ο γερο-κιθαρί-
στας»**

**Πάμπλο Πικάσο,
«Γυναίκα με
μαντολίνο»**

Το πρόβλημα με τη συγκριτική μέθοδο είναι ότι έχει περιορισμένη εφαρμογή, γιατί ισχύει μόνο για τους τύπους που συγκρίνει, και εκεί πάλι με την επιφύλαξη ότι η κατασκευή του τύπου για τη συγκριτική μελέτη του φαινομένου εκφράζει μόνο τα κύρια χαρακτηριστικά του. Αν και η πρόοδος στο επίπεδο των τεχνικών για τη συλλογή των δεδομένων στην εμφάνιση ενός κοινωνικού φαινομένου είναι αξιοσημείωτη, σε συγκριτικό επίπεδο, η τεκμηρίωση συμπερασμάτων παρουσιάζει δυσχέρειες εξαιτίας της διαφορετικής σημασίας την οποία έχει ένα φαινόμενο. Για παράδειγμα, η χρησιμοποίηση ερωτηματολογίου και η σύγκριση των απαντήσεων τις οποίες δίνουν άνθρωποι διαφορετικών

χωρών δεν έχει πάντα την ίδια σημασία.

Βέβαια, η ανάπτυξη των ερευνών σε διεθνές επίπεδο έχει βελτιώσει την αυστηρότητα της μεθόδου με τη δημιουργία, για παράδειγμα, διεθνών δεικτών για την ανάπτυξη της οικονομίας ή τον επακριβή ορισμό των βασικών χαρακτηριστικών των δημοκρατικών πολιτευμάτων. Επίσης, η χρησιμοποίηση των Η/Υ με σταθερούς κανόνες επεξεργασίας του πλήθους των πληροφοριών, διευκολύνει τη σύσταση αρχείων, που είναι σημαντικές πηγές για την ανάπτυξη της συγκριτικής μεθόδου. Τέλος, η διεθνοποίηση της πολιτικής και της κοινωνικής ζωής συνέτεινε στη δημιουργία απaráβατων κανόνων για τη μελέτη ορισμένων

φαινομένων (για παράδειγμα, τι είναι ρατσισμός, σύμφωνα με τη διακήρυξη της ΟΥΝΕΣΚΟ).

**Πάμπλο Πικάσο,
«Αυτός που παίζει μαντολίνο»**

Μπορούμε να πούμε λοιπόν ότι η συγκριτική μέθοδος είναι χρήσιμη και η εγκυρότητά της εξαρτάται πάντα από τους όρους που

χρησιμοποιούμε για τη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων. Είναι πάντα ένα μέσο για να εξηγήσουμε διάφορες σχέσεις, χωρίς να στηρίζεται σε μια συγκεκριμένη θεωρία.

4.7. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

Η Ιστορία και οι Κοινωνικές Επιστήμες είναι δύο γνωστικά αντικείμενα με διαφορετική προέλευση, με πολλά κοινά σημεία, τα οποία όμως ποτέ δεν καταλήγουν σε πλήρη ταύτιση και πολλές φορές αντιπαρατίθενται.

Η Ιστορία (με την έννοια της Ιστοριογραφίας) είναι οι αληθινές αφηγήσεις που καταγράφουν το παρελθόν. Η Ιστορία, ως αφήγηση, αναφέρεται σε ανθρώπινες πράξεις

που καλύπτουν όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων του ανθρώπου. Ως αληθινή αφήγηση, η Ιστορία περιγράφει επαληθευμένα γεγονότα, τα οποία ο ιστορικός έζησε, συνέλεξε από μαρτυρίες ή βρήκε καταχωρισμένα σε έγγραφα, γραπτά αρχεία ή άλλα τεκμήρια. Ως παρελθόν, η ύλη της Ιστοριογραφίας περικλείει κάθε προγενέστερη και προηγούμενη στιγμή σε σχέση με το παρόν, γεγονός που σημαίνει ότι περικλείει όλα τα γεγονότα που δείχνουν το γίνεσθαι του παρελθόντος και γεννήθηκε μαζί με τη γραφή.

Οι Κοινωνικές Επιστήμες, όπως είδαμε, γεννήθηκαν πρόσφατα, τον 18ο και τον 19ο αιώνα, από μεταβολές και τροποποιήσεις που συνέβησαν σε κοινωνικό και διανοητικό

επίπεδο. Τέτοιες βασικές μεταβολές είναι ο εκδημοκρατισμός του πολιτικού συστήματος, η εκβιομηχάνιση της παραγωγής και η ορθολογική ανάλυση της κοινωνίας, οι οποίες έδωσαν τους στοχαστές το δικαιολογημένο αίσθημα ότι ένας νέος κόσμος συγκροτείται. Αυτός ο κόσμος έχει δυο κύρια χαρακτηριστικά: τη διάκριση του δημόσιου και του ιδιωτικού, του κράτους και της πολιτικής κοινωνίας, και τη δυναμική που τη χαρακτηρίζει. Ένα νέο αντικείμενο προσφέρεται για παρατήρηση και ορθολογική ανάλυση, η κοινωνία.

Μελετώντας τα πραγματικά γεγονότα, η Ιστορία βασίζεται καταρχάς στη συγκέντρωση και στην επιστημονική ταξινόμηση στοιχείων, στη συλλογή και στην κριτική των

ιστορικών πηγών, για να εξηγήσει στη συνέχεια γιατί τα πράγματα έγιναν όπως έγιναν ή υπάρχουν όπως είναι. Είναι μια αφήγηση ορθολογική και αιτιολογημένη, η οποία αναλύει τη συνολική πορεία της ανθρωπότητας. Οι Κοινωνικές Επιστήμες, από την πλευρά τους, κατασκευάζουν έννοιες, για να αναλύσουν η καθεμιά από την πλευρά της την κοινωνία και τις ποικίλες εκφράσεις που τη διακρίνουν. Οι Κοινωνικές Επιστήμες κατασκευάζουν εννοιολογικά πλαίσια, δηλαδή τύπους κοινωνιών, οικονομικής δραστηριότητας, πολιτικής συγκρότησης, δομές συγκρότησης των κοινωνιών, ανάλυση των συγκυριών που χαρακτηρίζουν τα κοινωνικά φαινόμενα, για να αναλύσουν την εξέλιξη, την

ανάπτυξη, τις μεταβολές και τις διαφορές ανθρώπινων κοινωνιών. Οι Κοινωνικές Επιστήμες αναλύουν μεθοδικά το κοινωνικό φαινόμενο σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, παραβλέποντας ότι το διακρίνει η συνέχεια μέσα στο χρόνο. Αντίθετα, η ιστορική μέθοδος συμπληρώνει και εξηγεί τα χάσματα πραγμάτων και γεγονότων, επειδή στηρίζεται σε μια αντίληψη του χρόνου που διασφαλίζει τη συνέχεια, τον ειρμό και τη λογική διαπλοκή των φαινομένων. Η Ιστορία λοιπόν προσφέρει στις Κοινωνικές Επιστήμες το απαραίτητο υλικό της πραγματικότητας, δείχνοντας ταυτόχρονα και τα όρια των θεωρητικών κατασκευών που χρησιμοποιούν οι Κοινωνικές Επιστήμες για την εξήγηση της κοινωνίας.

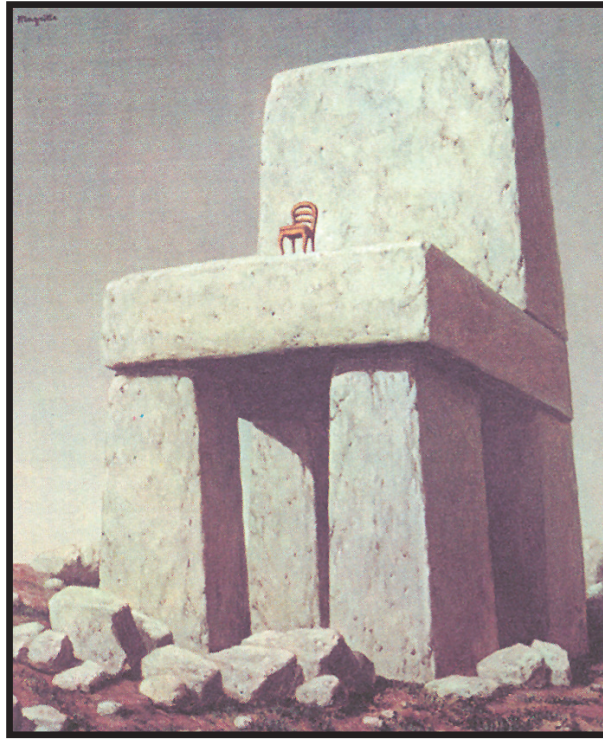
Με βάση την αναφορά στην ιστορική πραγματικότητα, ορισμένοι στοχαστές, όπως ο Κοντ, ο Σπένσερ (Spencer), ο Μαρξ, διατύπωσαν νόμους εξήγησης της ιστορικής ανάπτυξης και της εξέλιξης της κοινωνίας. Αυτή η «ιστορικιστική» εξήγηση αμφισβητήθηκε έντονα ως ψευδαίσθηση, γιατί οι νόμοι τους οποίους θεσπίζουν οι επιστήμες δεν είναι εξελικτικού τύπου. Δεν μπορούμε όμως να παραβλέψουμε ότι οι κοινωνίες έχουν την «τάση» να αναπτύσσονται προοδευτικά. Ιδιαίτερα ορισμένα κοινωνικά συστήματα, όπως φεουδαρχία, καπιταλισμός, υπακούουν σε σταθερούς νόμους ανάπτυξης.

Ο όρος ιστορικισμός, επίσης, δεν πρέπει να συγχέεται με τον ιστορισμό.

Ο όρος αυτός εμφανίστηκε στη Γερμανία (τέλος του 19ου αιώνα) μέσα από τον επιστημονικό διάλογο για τη μέθοδο των Κοινωνικών Επιστημών. Ο ιστορισμός υποδεικνύει τη θεωρητική υπόθεση σύμφωνα με την οποία τα ιστορικά και τα κοινωνικά γεγονότα έχουν μεταβλητή και κυμαινόμενη σημασία εξαρτώμενη από την κοινωνική και την ιστορική θέση του ερευνητή. Με άλλα λόγια, ο ιστορισμός είναι μια ιδιαίτερη έκφραση σχετικισμού –της αντίληψης δηλαδή που υποστηρίζει ότι δεν υπάρχουν σταθερά κριτήρια ανάλυσης και αξιολόγησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς– ο οποίος συνεχώς εμφανίζεται στις Κοινωνικές Επιστήμες.

4.8. Ο ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ

Ι. Βασικά χαρακτηριστικά: Ο θετικισμός αποτελεί μια ορισμένη φιλοσοφική στάση για την ανθρώπινη γνώση. Δεν αναζητεί το πώς φτάνουμε σ' αυτή, τις ιστορικές και ψυχολογικές θεμελιώσεις της. Είναι μια συλλογή κανόνων και αξιολογικών κριτηρίων που αναφέρονται στη διαδικασία της γνώσης. Πρόκειται, δηλαδή, για μια κανονιστική στάση, η οποία ρυθμίζει το πώς χρησιμοποιούμε τους όρους, όπως γνώση, επιστήμη, πληροφορία, κ.ά. Οι κανόνες αυτοί μας βοηθούν να ξεκαθαρίσουμε ποια ζητήματα είναι πραγματικά αντικείμενα έρευνας και ποια έχουν σχηματιστεί και διατυπωθεί με λανθασμένο τρόπο και αποτελούν «ψευδοπροβλήματα».

**Ρενέ Μαγκρίτ,
«Η καρέκλα», 1950.**

Για το θετικισμό, δεν υπάρχει πραγματική διαφορά μεταξύ ουσίας και φαινομένου. Αναγνωρίζουμε ως πραγματικό μόνο ό,τι φανερώνεται στην εμπειρία. Δεν υπάρχουν δηλαδή «κρυμμένες» ουσίες πίσω από τα αντικείμενα που προσλαμβάνονται μέσω της εμπειρίας. Αυτό

δε σημαίνει ότι ο θετικισμός αρνείται την αναζήτηση αιτιών που δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμες, αλλά αντιτίθεται στο να τις αναγάγει σε κρυφές οντότητες που εξ ορισμού δεν είναι προσβάσιμες στην ανθρώπινη γνώση. Επομένως, υποστηρίζει ότι πραγματική υπόσταση έχουν μόνο τα ατομικά συγκεκριμένα αντικείμενα. Τούτο συμβαίνει επειδή, σύμφωνα με το θετικισμό, έχουμε δικαίωμα να αναγνωρίζουμε την ύπαρξη ενός πράγματος μόνο εφόσον η εμπειρία επιτάσσει κάτι τέτοιο. Οι γενικές αφηρημένες έννοιες δεν έχουν εμπειρική υπόσταση, άρα δεν υπάρχουν. Η στάση αυτή ανήκει στη γενική αρχή του νομιναλισμού, εκείνης της μεσαιωνικής φιλοσοφικής παράδοσης που

υποστήριξε ότι οι καθολικές έννοιες είναι μόνο ονόματα (εξ ου και ο όρος «νομιναλισμός»), δεν έχουν δηλαδή πραγματική υπόσταση.

Ο θετικισμός αρνείται, επίσης, ότι οι αξιολογικές κρίσεις και οι κανονιστικές δηλώσεις παρέχουν γνώση. Αποτελούν εκφράσεις αρέσκειας ή απαρέσκειας ή καταδεικνύουν δεοντολογικές αποφάσεις και στάσεις που δε συνδέονται με την εμπειρία. Καμιά μορφή εμπειρίας δε μας αναγκάζει να αποδεχτούμε δηλώσεις που εμπεριέχουν προσταγές ή απαγορεύσεις και διάφορες αξιολογήσεις του τύπου «ωραίο», «ευγενικό», κτλ. Ενώ δηλαδή εκφράζουμε αξιολογικές κρίσεις στη μεταξύ μας επικοινωνία ή όταν αποτιμούμε καταστάσεις, γεγονότα ή πράγματα,

αυτή η ενέργειά μας δε βασίζεται σε επιστημονικές διαδικασίες αλλά συνιστά έκφραση των προσωπικών, τυχαίων επιλογών μας. Ο Χιουμ, από τους κλασικούς εκπροσώπους της θετικιστικής παράδοσης, υποστήριζε ότι από προτάσεις που περιγράφουν το «είναι» (ότι αυτό είναι έτσι, έχει αυτά τα χαρακτηριστικά, κτλ.) δεν μπορούμε να συναγάγουμε προτάσεις που αναφέρονται στο «δέον» (ότι, επειδή κάτι είναι έτσι, πρέπει να γίνει αυτό...). Με άλλα λόγια, ο θετικισμός προτείνει μια επιστημονική διαδικασία αξιολογικά ουδέτερη.

Θεμελιώδης αρχή του θετικισμού είναι η πίστη στην ουσιαστική ενότητα της επιστημονικής μεθόδου. Οι μέθοδοι δηλαδή για την απόκτηση

έγκυρης γνώσης και τα κύρια στάδια θεωρητικής επεξεργασίας της εμπειρίας είναι κατ' ουσίαν ίδιες σε όλες τις σφαίρες της εμπειρικής πραγματικότητας.

II. Ιστορικά στάδια του θετικισμού: Παρόλο που ο όρος αναφέρεται στη φιλοσοφική θέση που αρχικά εκτέθηκε από τον Σεν–Σιμόν και, πιο συστηματικά, από τον Κοντ, τον 19ο αιώνα, οι καταβολές του μπορούν να ανευρεθούν στην παράδοση του αγγλικού εμπειρισμού του 17ου και του 18ου αιώνα. Ο θετικισμός του 19ου αιώνα χαρακτηρίζεται από την αισιοδοξία που θα έφερνε στην ανθρωπότητα η ανάπτυξη της επιστημονικής μεθόδου. Ο Κοντ θεωρούσε ότι ήταν

πρωτοπόρος στη θεμελίωση της Θετικής Κοινωνιολογίας και έλπιζε ότι η συστηματική μελέτη της ανθρώπινης φύσης και των ανθρωπινων αναγκών θα οδηγούσε, για πρώτη φορά στην Ιστορία, σε μια πραγματική επιστημονική βάση για την αναδιοργάνωση της κοινωνίας.

Από το τέλος του 19ου αιώνα ως τις πρώτες δεκαετίες του 20ού, ο θετικισμός εκφράζεται κυρίως με τον εμπειροκριτικισμό, που υποστήριζε ότι η πραγματικότητα δεν υπάρχει ανεξάρτητα από την ανθρώπινη συνείδηση και ότι αποτελείται από πλέγματα αισθημάτων. Τον 20ό αιώνα εμφανίζεται το φιλοσοφικό ρεύμα του λογικού εμπειρισμού με τα εξής βασικά χαρακτηριστικά: Διακηρύσσει μια πολεμική κατά της

μεταφυσικής, με την πεποίθηση ότι οι μεταφυσικές δηλώσεις δεν απαιτούν εμπειρικό έλεγχο, επειδή δεν ασχολούνται με την ακριβή έρευνα, ανάλυση και ταξινόμηση των φαινομένων της πραγματικότητας, αλλά αντιμετωπίζουν τον κόσμο ως σύνολο, έτσι ώστε να μην υπόκεινται σε διαδικασίες απόδειξης της αλήθειας τους.

Υποστηρίζει ότι δεν μπορούμε να έχουμε βέβαιη και νόμιμη γνώση του κόσμου παρά μόνο με τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται από τις Φυσικές Επιστήμες και τα Μαθηματικά. Θεωρεί ότι, σε σχέση με τις Θετικές, οι Κοινωνικές Επιστήμες είναι ανώριμες από την άποψη της μεθόδου και τονίζει πως οι Θετικές Επιστήμες θα πρέπει να αποτελέσουν

μεθοδολογικό πρότυπο για τις Κοινωνικές.

Βασική αρχή του λογικού εμπειρισμού (ή νεοθετικισμού) είναι η πασίγνωστη διατύπωση ότι «το νόημα μιας δήλωσης είναι η μέθοδος της επαλήθευσής της». Η διατύπωση αυτή συμπυκνώνει την όλη στάση του σύγχρονου θετικισμού και στρέφεται κατά της παραδοσιακής φιλοσοφικής σκέψης. Μ' άλλα λόγια, σημαίνει ότι νόημα έχουν μόνο οι προτάσεις που μπορούν να επαληθευτούν από την εμπειρία ή τη μεθοδολογική διαδικασία των Θετικών Επιστημών. Μια επιστημονική πρόταση υφίσταται τη δοκιμασία της εμπειρικής ή λογικής επαλήθευσης της και, αν ο έλεγχος είναι επιτυχής και αποτελεσματικός, τότε

η πρόταση αυτή είναι έγκυρη, έχει δηλαδή νόημα. Η αρχή της επαληθευσιμότητας έγινε αντικείμενο έντονων κριτικών, γιατί έχει οριακό χαρακτήρα, με την έννοια ότι αφήνει «εκτός νοήματος» σημαντικές περιοχές που είτε δεν μπορούν να επαληθευτούν μέσω αυτής της διαδικασίας είτε ανήκουν σε σφαίρες της πραγματικότητας που απαιτούν συνθετότερους και γονιμότερους τρόπους νοηματοδότησής τους. Για παράδειγμα, η πρόταση «Όλοι οι κύκνοι είναι λευκοί» επαληθεύεται εφόσον εμπειρικά διαπιστώσουμε ότι πράγματι οι κύκνοι είναι λευκοί. Τι συμβαίνει όμως όταν ανακαλύπτουμε ότι υπάρχουν και μαύροι κύκνοι; Τότε η αρχή της επαληθευσιμότητας καθίσταται

αβέβαιη, ακόμη και επισφαλής.

Πιο ευλύγιστη εμφανίζεται η αρχή της διαψευσιμότητας που εισηγήθηκε ο Καρλ Πόππερ (Κ. Popper), σύμφωνα με την οποία μια πρόταση έχει νόημα όχι όταν επαληθεύεται, αλλά όταν εξακολουθεί να ισχύει παρ' όλες τις αλληπάλληλες και συστηματικές απόπειρες διάψευσής της. Όταν δηλαδή επιχειρούμε με διάφορες δοκιμασίες να κλονίσουμε το κύρος και την αλήθεια της. Για παράδειγμα, η πρόταση «Όλοι οι κύκνοι είναι λευκοί» ισχύει εφόσον αντέχει στις απόπειρές μας να τη διαψεύσουμε. Όταν δηλαδή αναζητούμε κύκνους που δεν είναι λευκοί και δεν τους βρίσκουμε.

Στις Κοινωνικές Επιστήμες ο θετικισμός και ο νεοθετικισμός εφαρμόζουν πιοτά αυτό το σύνολο των

επιστημολογικών αρχών. Στηρίζονται αποκλειστικά στο αξίωμα ότι μόνο η λογική και μαθηματική επεξεργασία των κοινωνικών γεγονότων και η εμπειρική τους απόδειξη είναι οι πηγές επιστημονικότητας των Κοινωνικών Επιστημών. Η εξήγηση, έτσι, του κοινωνικού φαινομένου βασίζεται μόνο στην αντίληψη των σταθερών σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών γεγονότων με βάση την αρχή της ομοιότητας, της διαδοχής και της αλληλεπίδρασης.

4.9. Ο ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΣ ΑΤΟΜΙΣΜΟΣ

Η αρχή του μεθοδολογικού ατομισμού ορίζει μια σημαντική μέθοδο για τις Κοινωνικές Επιστήμες.

Σύμφωνα με αυτή την αρχή, η εξήγηση ενός συλλογικού φαινομένου στην Οικονομία, στην Πολιτική και στην Κοινωνιολογία αναλύεται πάντα (τουλάχιστον στην ιδεατή του μορφή) ως απόρροια ενός συνόλου ατομικών πράξεων, πεποιθήσεων και συμπεριφορών. Το δομημένο σύνολο των ανθρώπινων σχέσεων δεν κατασκευάζεται παθητικά από τις αξίες και τις αρχές που η κοινωνία ως όλον επιβάλλει στα άτομα, αλλά αντίθετα εκφράζει το συσχετισμό μεταξύ διαφορετικών ατομικών και ορθολογικών οντοτήτων.

Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την προοπτική, η εξήγηση όλων των κοινωνικών φαινομένων περιέχει πάντα μια ψυχολογική διάσταση. Έτσι μπορεί, για παράδειγμα, να

εξηγηθεί η αλλαγή προτίμησης των καταναλωτών ως προς ορισμένα προϊόντα ή η αύξηση της εγκληματικότητας, αν δείξουμε πώς και με ποιες προϋποθέσεις το άτομο αντιμετωπίζεται από τα άτομα της προηγούμενης γενιάς ή σε διαφορετικούς τόπους (αγροτικό–αστικό).

Βέβαια αυτό δε σημαίνει αναγκαστικά ότι εκθειάζεται ο ατομισμός ως καθολική και αναπαλλοτρίωτη αξία ούτε βέβαια ότι η βούληση είναι άρνηση της συλλογικότητας, αλλά ότι θεμελιώνεται ένας τρόπος εξήγησης που βασίζεται στο άτομο. Με άλλα λόγια, κανένα μοντέλο εξήγησης δεν είναι ορθό, σωστό και αρμόζον, αν αρνείται την πρόθεση και τη στρατηγική των δρώντων ανθρώπων ως ατόμων. Ο μεθοδολογικός

ατομισμός συνοδεύεται λοιπόν από μια «ορθολογική» διάσταση της πράξης. Υποτίθεται ότι το άτομο δρα και ενεργεί κοινωνικά έχοντας πάντα «ορθούς» λόγους για να συμπεριφέρεται όπως συμπεριφέρεται. Η μεθοδολογική αυτή ανάλυση ισχύει ακόμη και για συλλογικά φαινόμενα που έχουν παραχθεί χωρίς ηθελημένη συμπεριφορά, όπως είναι, για παράδειγμα, η επιλογή του ίδιου επαγγέλματος από πολλά άτομα ανεξάρτητα μεταξύ τους. Ιδιαίτερα αυτά τα φαινόμενα πρέπει να εξετάζονται σύμφωνα με το μεθοδολογικό ατομισμό, αυστηρά μεθοδολογικά. Γιατί, ενώ αυτά τα κοινωνικά φαινόμενα παίζουν καθοριστικό ρόλο στην κοινωνική αλλαγή (για παράδειγμα, η επιλογή

ίδιου επαγγέλματος προκαλεί αύξηση της ανεργίας ή το φαινόμενο του εθνικισμού επιφέρει μετατόπιση ενός μέρους του εκλογικού σώματος), η αποτελεσματικότητα της υιοθετημένης αρχής διαπιστώνεται εκ των υστέρων. Δηλαδή η εμφάνιση του συλλογικού φαινομένου επιβεβαιώνει το μεγαλύτερο μέρος των παρατηρούμενων ομοιόμορφων συμπεριφορών, αγνοώντας τον καθοριστικό ρόλο του δρώντος ατόμου.

Απέναντι σε αυτή την προοπτική, μερικές ατομιστικές παρατηρήσεις είναι αναγκαίες για την ανάλυση και την κατανόηση ενός κοινωνικού φαινομένου που εμφανίζεται ως όλον.

– Κάθε δρων άτομο διαχειρίζεται καθημερινά αβεβαιότητες,

ανταγωνισμούς και προσδοκίες που το καθιστούν ταυτόχρονα πηγή και δέκτη δυνατών επηρεασμών.

- Οι διάφορες επιταγές στις οποίες τα άτομα είναι υποχρεωμένα να προσαρμόζονται έχουν μια επίδραση μεταβλητή, γιατί ασκούνται σε διαφορετικούς ανθρώπους, των οποίων τα κίνητρα παραμένουν απροσδιόριστα και κυμαινόμενα. Η εκπλήρωση, έτσι, της πράξης καθενός υπόκειται στην τύχη. Η εκτέλεσή της δε διεξάγεται με συμμετρικό και ομοιόμορφο τρόπο ούτε και πραγματώνεται αναγκαστικά. Επομένως, το αποτέλεσμα της πράξης καθενός δεν μπορεί**

να παραχθεί καθ' ολοκληρίαν από αρχικούς όρους ίδιους για όλους.

- Ακόμη και για μια δεδομένη δέσμη αλληλεπιδράσεων, όπως, για παράδειγμα, η αντίδραση του καταναλωτικού κοινού στην αύξηση της τιμής ενός αγαθού, η προτίμηση καθενός εκφράζεται συνήθως συγκριτικά και σχετικά. Με άλλα λόγια, η τροποποίηση και η προσαρμογή των ενεργειών του είναι περιορισμένη και διαβαθμισμένη.
- Επειδή λοιπόν είναι όχι μόνο αδύνατο αλλά και ανορθολογικό να θέλουμε να αναζητήσουμε μια τέλεια ανάλυση βασισμένη σε μια καθολική αρχή, πρέπει να μάθουμε να συλλογιζόμαστε

**σχετικά (λογική του «περίπου»)
και όχι κατηγορηματικά (λογική
του «όλα ή τίποτα»).**

**Πολλοί είναι οι θεωρητικοί, όπως
ο Βέμπερ (Weber), ο Ζόμπарт
(Sombart), ο Χάγιεκ (Hayek), ο Σου-
μπέτερ (Schumpeter) και ο Πιαζέ
(Piaget), οι οποίοι υιοθέτησαν και
ανέπτυξαν αυτή τη μεθοδολογική
προσέγγιση, για να κατανοήσουν
κάθε κοινωνικό φαινόμενο, είτε αυτό
ανήκει στην Οικονομία είτε στην
Κοινωνιολογία, στην Ψυχολογία ή
στην Πολιτική Επιστήμη.**

**Η ορθότητα του επιχειρήματος του
μεθοδολογικού ατομισμού έχει αμφι-
σβητηθεί έντονα από πολλά και δι-
αφορετικά θεωρητικά ρεύματα των
Κοινωνικών Επιστημών. Προτάσσο-
ντας την έννοια της κοινωνίας που**

καθορίζει τα άτομα, οι θιασώτες του Ντυρκέμ απορρίπτουν αυτή τη μεθοδολογική προσέγγιση, θεωρώντας ότι το άτομο εκφράζει τις κοινωνικές σχέσεις, αλλά και οι μαρξιστές δεν του αναγνωρίζουν τον καθοριστικό ρόλο για την κατανόηση κάθε κοινωνικού φαινομένου. Αποδεχόμενοι ότι το άτομο είναι απλό μέρος των κοινωνικών δομών, οι δομιστές αρνούνται να του αποδώσουν μια μεθοδολογική προτεραιότητα. Όλες αυτές οι αντιλήψεις προτάσσουν μια ολιστική θέση που δέχεται ότι η κοινωνία ως όλον είναι παραπάνω από τα μέλη της και γι' αυτό καθορίζει τους σκοπούς του ατόμου διαμορφώνοντας και την ατομική του συμπεριφορά.

4.10. ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

Η διαλεκτική είναι ένας τρόπος σκέψης που συστηματοποιήθηκε σε φιλοσοφική στάση και αναπτύχθηκε ήδη από την Αρχαιότητα. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι ότι παρατηρεί και ερευνά τον κόσμο ως ενιαίο σύνολο που βρίσκεται σε διαρκή κίνηση και εξέλιξη. Μελετά δηλαδή τις αλληλεξαρτήσεις των φαινομένων και την ανάπτυξή τους στη φύση και στην κοινωνία. Η βασικότερη θέση της διαλεκτικής είναι ότι η κίνηση και η εξέλιξη δεν αποτελούν μια ευθύγραμμη πορεία, αλλά μια διαδικασία που συντελείται μέσω αντιθέσεων, ρήξεων, αλμάτων, οπισθοδρομήσεων, ριζοσπαστικών αλλαγών.

Ο διαλεκτικός τρόπος σκέψης συνδέθηκε και με τις δύο κατευθύνσεις της φιλοσοφικής παράδοσης: τον ιδεαλισμό και τον υλισμό. Στην πρώτη περίπτωση, η διαλεκτική εκφράζεται ως εκδίπλωση και κίνηση του πνεύματος, της ιδέας, ενώ στη δεύτερη της ύλης. Και στις δύο περιπτώσεις διατηρείται ο χαρακτήρας της διαλεκτικής κίνησης, αναγνωρίζεται η αλληλεξάρτηση των φαινομένων και αναζητούνται οι μεταξύ τους σχέσεις και οι νόμοι που τις διέπουν. Σε κάθε περίπτωση, η διαλεκτική θεωρείται γενική θεωρία της εξέλιξης.

Η υλιστική διαλεκτική προσδιορίζεται από τους εκφραστές της ως η επιστήμη των γενικών νόμων της κίνησης και της εξέλιξης της φύσης,

της ανθρώπινης κοινωνίας και της νόησης. Εξετάζει δηλαδή τις γενικές αλληλουχίες και νομοτέλειες κάθε εξέλιξης στη φύση, στην κοινωνία και στη σκέψη, βασιζόμενη στις γνώσεις και στα πορίσματα των επιμέρους επιστημών και αποτελώντας γενίκευση τους. Θεωρεί την εξέλιξη ως αυτοκίνηση της ύλης, της οποίας η πηγή και η κινητήρια δύναμη βρίσκονται στην ίδια την ύλη, στις εσωτερικές της αντιθέσεις.

Οι νόμοι της διαλεκτικής: Οι γενικοί νόμοι κίνησης και εξέλιξης του κόσμου που αναγνωρίζει η διαλεκτική είναι οι εξής:

- ο νόμος της ενότητας και της πάλης των αντιθέτων,
- ο νόμος της μετατροπής των

- ποσοτικών αλλαγών σε ποιοτικές, και**
- ο νόμος της άρνησης της άρνησης.**

Ο πρώτος νόμος βασίζεται στην αποδοχή ότι η γενική κίνηση της φύσης και της κοινωνίας καθορίζεται από τη συνύπαρξη και ταυτόχρονα τη διαπάλη διαφορετικών στοιχείων που βρίσκονται στο εσωτερικό των φυσικών και των κοινωνικών φαινομένων. Μια χαρακτηριστική περίπτωση είναι ο τρόπος που παρουσιάζεται η ανθρώπινη κοινωνία στα διάφορα στάδια της εξέλιξής της.

Στην κλασική αρχαιότητα, για παράδειγμα, η ιστορικοκοινωνική εξέλιξη καθορίζεται έχοντας ως βασική αντίθεση εκείνη μεταξύ δουλοκτητών

και δούλων, ενώ στην αστική κοινωνία η βασική αντίθεση αναπτύσσεται μεταξύ καπιταλιστών και εργατών. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αντίθεση προϋποθέτει την αναγκαία ενότητα των αντιτιθέμενων μερών. Δηλαδή η ύπαρξη του ενός απαιτεί αναγκαστικά την ύπαρξη του άλλου και αντιστρόφως. Δεν μπορούν, ας πούμε, να υπάρξουν καπιταλιστές δίχως εργάτες ούτε εργάτες δίχως καπιταλιστές.

Ο δεύτερος νόμος αναφέρεται στην αλληλεξάρτηση της ποιότητας (της ορισμένης ιδιοσυστασίας ενός αντικειμένου) και της ποσότητας (του βαθμού ανάπτυξής του). Οι αλλαγές ποσοτικού χαρακτήρα που λαμβάνουν χώρα στη φύση και στην κοινωνία σημειώνονται μέσα

στα όρια μιας δεδομένης ποιότητας. Σ' ένα ορισμένο σημείο, όμως, οι συνεχείς ποσοτικές αλλαγές οδηγούν στο ξαφνικό πέραςμα σε μια νέα ποιότητα. Διακόπτεται, δηλαδή, η ομαλή πορεία της εξέλιξης και επισυμβαίνει μια αλματώδης αλλαγή. Έτσι, για παράδειγμα, εξηγείται το φαινόμενο των κοινωνικών επαναστάσεων.

Ο τρίτος νόμος καλύπτει τη διαδικασία της διαλεκτικής άρνησης. Κατά τη διαδικασία της εξέλιξης, δηλαδή, η ποιότητα που υπήρχε μέχρι τότε αναιρείται, ξεπερνιέται και εμφανίζεται μια νέα ποιότητα. Η παλιά ποιότητα, όμως, δεν καταστρέφεται. Τα θετικά, τα γόνιμα στοιχεία της διατηρούνται στη νέα ποιότητα, σ' ένα νέο επίπεδο εξέλιξης.

Για παράδειγμα, κατά τη διαδικασία της κοινωνικής εξέλιξης, διάφορες μορφές του πολιτισμού, θεσμοί, επιστημονικές κατακτήσεις, στοιχεία της κοινωνικής ζωής διατηρούνται και συχνά ολοκληρώνονται, ως προς τις ουσιαστικές τους πλευρές, σε επόμενες βαθμίδες της κοινωνικής ζωής.

Η διαμόρφωση της διαλεκτικής μεθόδου: Η διαλεκτική μέθοδος εφαρμόζει κανόνες, οδηγίες, ερευνητικές διαδικασίες που προκύπτουν από τους νόμους της διαλεκτικής. Όπως διακηρύσσουν οι οπαδοί της, η διαλεκτική μέθοδος απαιτεί: αντικειμενικότητα, καθολικότητα της ανάλυσης (προσοχή δηλαδή στην ολότητα των πολύπλευρων σχέσεων

των πραγμάτων μεταξύ τους), ιστορική προσέγγιση των φαινομένων, αποκάλυψη των καθοριστικών τους αντιθέσεων.

Η εφαρμογή της διαλεκτικής μεθόδου στην Ιστορία και στην κοινωνία διατυπώνεται στη μαρξιστική παράδοση ως ιστορικός υλισμός. Αυτός εξετάζει την κοινωνία ως σύνολο, ερευνά τις σχέσεις, τις διαδικασίες, τις αλληλεξαρτήσεις των κοινωνικών φαινομένων και θεωρεί την εξέλιξη της κοινωνικής ζωής ανάλογη με μια φυσικοϊστορική διαδικασία που καθορίζεται από αντικειμενικούς νόμους. Ο ιστορικός υλισμός αναγνωρίζει βέβαια ότι αυτοί οι κοινωνικοί νόμοι αποτελούν συναρτήσεις της συνειδητής, σκόπιμης δραστηριότητας

των ανθρώπων. Το βασικό εξηγητικό σχήμα του ιστορικού υλισμού διατυπώθηκε ως σχέση της υλικής βάσης της κοινωνίας και του εποικοδομήματος. Ως υλική βάση θεωρούνται οι αναγκαίες σχέσεις που έχουν οι άνθρωποι στην κοινωνική παραγωγή της ζωής τους και που είναι ανεξάρτητες από τη θέλησή τους και αντιστοιχούν σ' ένα ορισμένο επίπεδο ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών τους δυνάμεων (ανθρώπινη εργατική δύναμη, μέσα παραγωγής, τεχνολογία, οργάνωση, κτλ.). Το εποικοδόμημα αποτελούν οι νομικοί, πολιτικοί θεσμοί, η γενική διανοητική πορεία της ζωής, οι διάφορες μορφές κοινωνικής συνείδησης, κτλ. Η βάση και το εποικοδόμημα βρίσκονται σε διαλεκτική

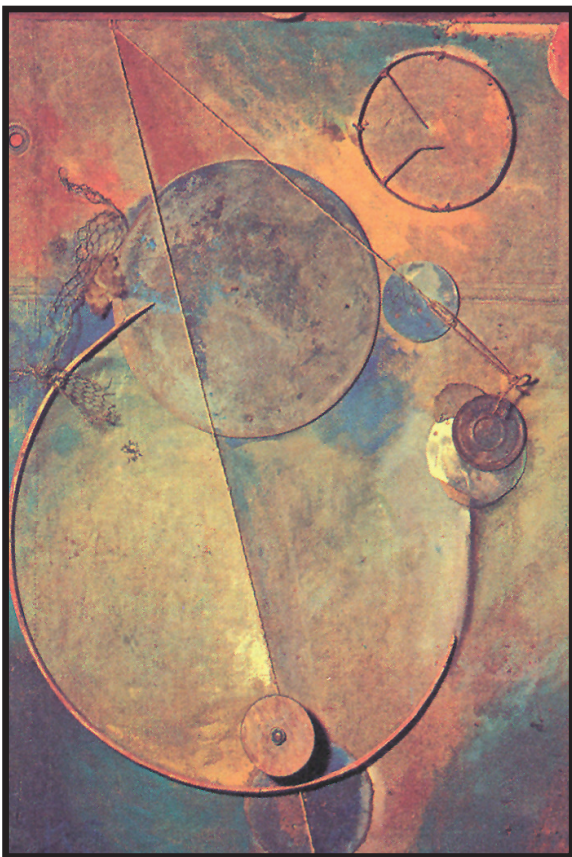
σχέση αλληλεπηρεασμού, με καθοριστικότερη την επίδραση της πρώτης στο δεύτερο.

4.11. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΣΜΟΣ

Ο λειτουργισμός, ως μέθοδος ανάλυσης των κοινωνικών φαινομένων, προέρχεται από τη θεωρητική αντίληψη του 19ου αιώνα που παρομοίαζε την κοινωνία με ζωντανούς οργανισμούς και παρουσίαζε τα κοινωνικά φαινόμενα ως βιολογικά. Η αναλυτική του προσέγγιση εξετάζει διεξοδικά τη λειτουργία ανθρώπων και θεσμών και δεν ασχολείται με τη γέννηση και τη δημιουργία των κοινωνικών φαινομένων.

Η έννοια της λειτουργίας: Γενικά ο όρος «λειτουργία» σημαίνει το ρόλο που διαδραματίζει ένα όργανο μέσα σ' ένα σύστημα του οποίου τα μέρη είναι αλληλοεξαρτώμενα. Το σύστημα αυτό μπορεί να είναι μηχανικό, της φυσιολογίας ενός οργανισμού, γλωσσικό, κοινωνικό. Για παράδειγμα, η λειτουργία τιμονιού στο αυτοκίνητο, των πνευμόνων στον ανθρώπινο οργανισμό, του επιθέτου στο προσδιορισμό του ουσιαστικού, του χρήματος στην κοινωνία. Στις Κοινωνικές Επιστήμες, η έννοια της λειτουργίας δείχνει το ρόλο ενός κοινωνικού θεσμού και τον τρόπο αμοιβαίας επίδρασης που έχει με άλλους για τη διατήρηση του συστήματος (για παράδειγμα, η λειτουργία των κομμάτων μέσα στο

σύστημα της δημοκρατικού πολιτεύματος). Ένας θεσμός μπορεί να έχει πολλές λειτουργίες (για παράδειγμα, το σχολείο κοινωνικοποιεί, εκπαιδεύει, επιλέγει), όπως, επίσης, μια λειτουργία μπορεί να πραγματοποιηθεί από πολλούς διαφορετικούς θεσμούς (για παράδειγμα, η κοινωνικοποίηση από το σχολείο, την οικογένεια ή τον αθλητικό σύλλογο).

**Κουρτ Σβίτερς,
«Κύκλοι», 1919.**

Ο όρος «λειτουργία» απαντά, επίσης, στις Κοινωνικές Επιστήμες, για να δηλώσει το επάγγελμα, μια απασχόληση ή το σύνολο καθηκόντων με τα οποία είναι επιφορτισμένος κάποιος εξαιτίας της θέσης του, για παράδειγμα, το λειτούργημα του παιδαγωγού, του δικαστή κτλ. Τέλος, στις Κοινωνικές Επιστήμες η έννοια της λειτουργίας συναντάται με τη μαθηματική της σημασία. Στα μαθηματικά, με τον όρο «λειτουργία» εννοούμε τη σχέση που υπάρχει μεταξύ δύο ή περισσότερων στοιχείων κατά τέτοιο τρόπο που η αλλαγή του ενός προκαλεί τροποποίηση στο άλλο ή σ' όλα τα στοιχεία. Στις Κοινωνικές Επιστήμες, η μαθηματική σημασία επιτρέπει να εξηγήσουμε στατιστικά διάφορα φαινόμενα.

Μέσα από ανάλυση στοιχείων, για παράδειγμα, μπορούμε να πούμε ότι η είσοδος στα πανεπιστήμια εξαρτάται από την κοινωνική προέλευση των υποψηφίων. Δηλαδή οι κανόνες επιτυχίας στο πανεπιστήμιο βρίσκονται σε συνάρτηση με την κοινωνική προέλευση.

Κλασικός λειτουργισμός: Θεμελιωτής του κλασικού λειτουργισμού θεωρείται ο Μαλινόφσκι (βλ. 3.5.1.). Η λειτουργιστική του προσέγγιση αντιτίθεται αποφασιστικά και σθεναρά στην εξελικτική και ατομιστική εξήγηση του πολιτισμικού φαινομένου, διακηρύσσοντας ότι κάθε κουλτούρα τακτοποιεί αρμονικά τα στοιχεία που τη συνθέτουν. Τα αξιώματά του είναι τα ακόλουθα:

- α) Η λειτουργία αναλύεται σε σχέση με το καθολικό σύστημα στο οποίο αναφέρεται.**
- β) Όλα τα κοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία εκπληρώνουν κοινωνικές λειτουργίες και γι' αυτό τα στοιχεία είναι απαραίτητα για την κατανόηση του συστήματος.**

Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι πρόκειται για μια σχηματοποίηση των θέσεων του λειτουργισμού.

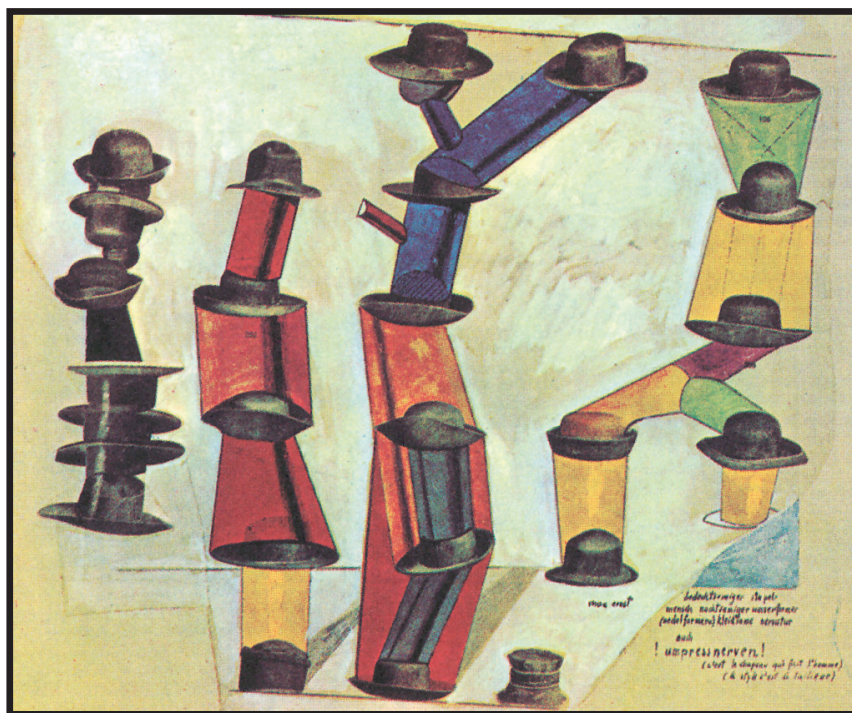
Κριτική του κλασικού λειτουργισμού: Ο Μέρτον (Merton), ένας από τους κύριους εκπροσώπους του λειτουργισμού, δείχνει την αντίφαση αυτών των υποθέσεων με την πραγματικότητα ανανεώνοντας τη λειτουργιστική σκέψη.

α) Κριτική της απόλυτης λειτουργιστικής ιδέας. Ένας θεσμός, για παράδειγμα, μπορεί να είναι λειτουργικός για μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων και όχι για όλες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η λειτουργιστική εξήγηση της θρησκείας. Σίγουρα η συνεκτική λειτουργία της θρησκείας είναι σημαντική, ιδιαίτερα σε κοινωνίες που δε χρησιμοποιούν γραφή, ενώ σε άλλες μπορεί να έχει διαλυτικό ρόλο και οι διαμάχες να πάρουν βίαιες μορφές που κατακερματίζουν τη θεμελιακή συνοχή της κοινωνίας (καθολικοί – προτεστάντες – καλβινιστές). Αυτό σημαίνει ότι το λειτουργιστικό μοντέλο δεν μπορεί να θεωρείται ότι εξηγεί απόλυτα την κοινωνία.

β) Κριτική στην αρχή της καθολικής θετικής σημασίας του λειτουργισμού. Ενώ, σύμφωνα με τη κλασική αντίληψη, όλα τα κοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία έχουν πάντα μια θετική λειτουργία, για τον Μέρτον αυτή η θέση αγνοεί μια σειρά μη λειτουργικών συνεπειών με μεγάλη πρακτική και θεωρητική σημασία. Το παράδειγμα που αναφέρει είναι η διατήρηση των κουμπιών στα μανίκια των ευρωπαϊκών ανδρικών σακακιών, τα οποία, ενώ δε χρησιμεύουν σε τίποτα, διατηρούν τη συνέχεια με την παράδοση μιας άλλης εποχής. Αυτό σημαίνει ότι κάθε στοιχείο μπορεί να έχει λειτουργίες, αλλά ο κοινωνικός επιστήμονας δεν μπορεί να αποφαινεται ότι είναι λειτουργιστικό.

γ) Κριτική του αξιώματος της αναγκαιότητας. Για τον κλασικό λειτουργισμό, κάθε πίστη, κάθε συνήθεια, κάθε υλικό αντικείμενο εκπληρώνει μια βασική λειτουργία απαραίτητη σε μια οργανική ολότητα. Είναι όμως η λειτουργία απαραίτητη ή το στοιχείο που εκπληρώνει τη λειτουργία ή και τα δύο; Είναι η λειτουργία του φαινομένου της θρησκείας απαραίτητη ή ορισμένες τελετουργίες της θρησκείας που εκπληρώνουν τις θρησκευτικές λειτουργίες; Η πραγματικότητα μας δείχνει, σύμφωνα με τον Μέρτον, ότι οι ανθρώπινες και οι κοινωνικές ανάγκες μπορούν να ικανοποιηθούν με διάφορους τρόπους. Ένας και μόνο θεσμός μπορεί να καλύψει πολλές λειτουργίες, όπως μία και μόνη λειτουργία μπορεί να

επιτελείται από πολλούς θεσμούς, για παράδειγμα η κοινωνικοποίηση, όπως είδαμε. Απέναντι λοιπόν στην λειτουργιστική αναγκαιότητα ο Μέρτον προτείνει τα λειτουργικά υποκατάστατα, όπως συμβαίνει με ορισμένες πρακτικές συνταγές ιατρικής φύσης που στη σύγχρονη κοινωνία υποκαταστάθηκαν, για παράδειγμα, από την ομοιοπαθητική.

Μαξ Ερνστ, «Είναι το καπέλο που κάνει τον άνθρωπο», 1920.

Ρητές και άδηλες λειτουργίες:
Για να τεκμηριώσει ο Μέρτον την ουδετερότητα της λειτουργικής μεθόδου εισάγει δύο νέες έννοιες, τη ρητή και την άδηλη λειτουργία. Σκοπός της διάκρισης είναι να αποφευχθεί κάθε σύγχυση μεταξύ συνειδητών κινήτρων μιας κοινωνικής συμπεριφοράς και αντικειμενικών συνεπειών. Οι ρητές λειτουργίες είναι οι εκούσιες συμπεριφορές από τους συμμετέχοντες στο κοινωνικό σύστημα και αποβλέπουν στη συνοχή του, ενώ οι άδηλες είναι ακούσιες, μονολότι συμβάλλουν και αυτές στη συνοχή της κοινωνίας. Ο στόχος αυτής της διάκρισης, δηλαδή η χρησιμότητά της στην έρευνα, είναι να επιτρέψει την ορθολογική ανάλυση πρακτικών οι οποίες

διαφορετικά θα εμφανίζονταν ως ανορθολογικές (για παράδειγμα, οι λιτανείες που αποσκοπούν στην έλευση βροχής). Η ρητή λειτουργία της λιτανείας δεν εκπληρώνεται επειδή ένα τέτοιο φαινόμενο ανήκει στη Μετεωρολογία και όχι στις Κοινωνικές Επιστήμες. Για τον κοινωνικό επιστήμονα, εκείνο που έχει σημασία είναι η άδηλη λειτουργία που έχει η τελετουργία που μελετά. Με άλλα λόγια, αυτή η πρακτική έχει την άδηλη αλλά αντικειμενική λειτουργία να ενδυναμώσει τη συνοχή μιας ομάδας δίνοντας τη δυνατότητα στα μέλη της να συγκεντρωθούν ορισμένες χρονικές στιγμές. Η διάκριση αυτή εμπλουτίζει την κοινωνική παρατήρηση και ανάλυση, αλλά κατ' ουσίαν παραμένει ένα περιορισμένο επίπεδο

εξήγησης, γιατί δεν εξηγεί τη μεταβολή, δεν αναφέρεται δηλαδή στο πώς τα πράγματα αλλάζουν.

4.12. ΔΟΜΙΣΜΟΣ

Όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Πιαζέ, ο δομισμός είναι μέθοδος και όχι δόγμα. Με τη λέξη «μέθοδος» εννοούμε εδώ τον τρόπο προσέγγισης και σύλληψης των προβλημάτων. Ως γόνιμη μεθοδολογική ανάλυση εμφανίστηκε στη γλωσσολογία: οι ήχοι (τα φωνήματα) δεν έχουν νόημα, αλλά ο συνδυασμός τους, η διαρρύθμισή τους, η αλληλεξάρτησή τους –δηλαδή η δομή της γλώσσας– τους δίνει ένα νόημα [για παράδειγμα, τα φωνήματα (ήχος) δ-ε-ν-τ-ρ-ο, όταν προφερθούν το

καθένα ξεχωριστά, δεν έχουν νόημα, αλλά η γλώσσα τα διαρρυθμίζει και τα διαρθρώνει σε ενιαίο σύνολο, τη λέξη «δέντρο», που έχει νόημα].

Η ιδέα της δομής: Μια δομή είναι ένα σύστημα που σχηματίζει ένα όλον του οποίου τα μέρη είναι αλληλεξαρτώμενα. Το όλον μπορεί να είναι υλικό, για παράδειγμα το ανθρώπινο σώμα, μπορεί να είναι άυλο, όπως η δομή του λόγου του τάδε πολιτικού, όπως η δομή του κράτους, κοινωνικό, όπως η δομή της οικογένειας, κτλ. Στις Κοινωνικές Επιστήμες, η υιοθέτηση της δομικής μεθόδου σημαίνει ότι οι μελέτες και οι έρευνες εξετάζουν και αναλύουν το αντικείμενο τους αναφερόμενες στη δομή του, στην οργάνωση όπου βρίσκεται και,

τέλος, στο διευρυμένο σύστημα όπου εντάσσεται. Η ιδέα της δομής περιέχει λοιπόν πολλά συνώνυμα, όπως οργάνωση, σύστημα, σχέσεις, κτλ., που της προσδίδουν αμφιλεγόμενο περιεχόμενο. Η άρση του διφορούμενου επιβάλλει το διττό προσδιορισμό του όρου «δομή».

Καταρχάς η λέξη «δομή» εκλαμβάνει το μελετώμενο αντικείμενο ως σύστημα. Αυτός ο τρόπος προσέγγισης αναδεικνύει και απαριθμεί τον κύριο και γενικό δομικό χαρακτήρα του συστήματος, αφού πρώτα το διακρίνει από άλλα, για παράδειγμα δομημένες ομάδες ανθρώπων με συγκεκριμένους στόχους και ομάδες ανθρώπων με χαλαρή συνοχή και γενικούς στόχους. Έτσι, εδώ με τον όρο «δομή» εννοούμε ένα

διαμορφωμένο σύνολο, σχηματισμένο σε ολότητα, του οποίου τα στοιχεία συγκρότησης υπογραμμίζουν το συστημικό του χαρακτήρα. Στη συνέχεια το πρόβλημα είναι να καθοριστεί η δομή, δηλαδή να αναδειχτεί η λογική που τη διέπει. Όταν ο Λεβί Στρωσ στην Ανθρωπολογία και οι ψυχολόγοι χρησιμοποιούν τον όρο «δομή» για να μελετήσουν διαφορετικά φαινόμενα, όπως η συγγένεια, ή τις αναλύσεις παραγόντων που συντελούν στη διαμόρφωση της ανάρμοστης συμπεριφοράς, αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν κοινά στοιχεία μεταξύ των διαφορετικών δομών. Το κοινό είναι η συγκρότηση της λογικής της δομής πέρα από τα εμφανή και παρατηρήσιμα στοιχεία που τη χαρακτηρίζουν.

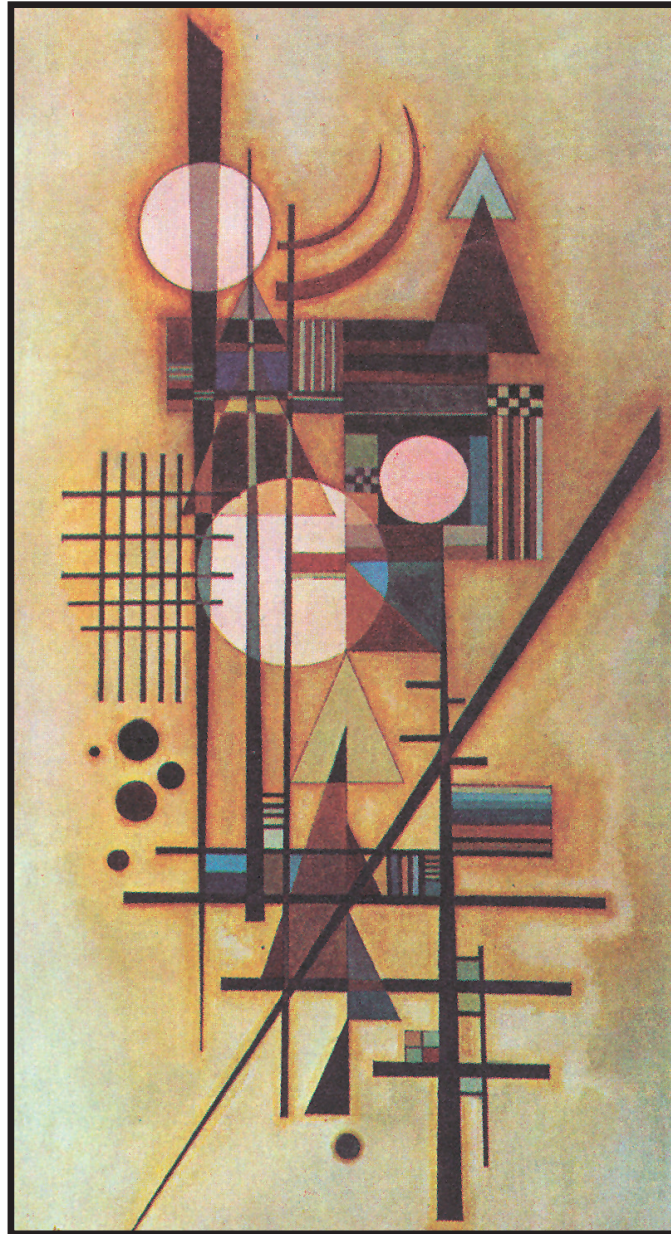
Μια δομή είναι κατ' ουσίαν η θεωρία ενός συστήματος ανεξάρτητα από το συγκεκριμένο αντικείμενο αναφοράς, που μπορεί να είναι διαφορετικό (η συγγένεια, για παράδειγμα, στις αρχαϊκές κοινωνίες ή ο πληθυσμός σε άλλες).

Σύμφωνα με τον πρώτο ορισμό, μπορούμε να πούμε ότι η δομική μέθοδος είναι η μελέτη του συστηματικού και καθολικού χαρακτήρα ενός αντικειμένου. Αυτή όμως η προοπτική της μεθόδου είναι γενική και πρόδηλη και μπορεί να εφαρμόζεται σε πολλούς τομείς. Όλος ο κόσμος, για παράδειγμα, αποδέχεται ότι η Γλωσσολογία, η Οικονομία, η Κοινωνιολογία, η Πολιτική Επιστήμη μελετούν «συστήματα», χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει τίποτα

ιδιαίτερο και συγκεκριμένο. Αν όμως ορίσουμε ως μέθοδο το σύνολο των σταθερών διαδικασιών το οποίο επιτρέπει την απαίτηση επαληθεύσιμης γνώσης για τη μελέτη κάθε αντικειμένου και την εξήγηση της αμοιβαίας επίδρασης των στοιχείων που το συγκροτούν, τότε δύσκολα μπορούμε να πούμε ότι μια τέτοια μέθοδος υπάρχει.

Οι έρευνες στην Ανθρωπολογία ή στην Οικονομία έχουν σημειώσει σίγουρα αξιόλογη πρόοδο, αλλά πρόκειται για εφαρμογή άλλων επιστημονικών μοντέλων και ταυτόχρονη τελειοποίηση των μεθόδων παρατήρησης. Δεν υπάρχει όμως βασική μέθοδος με την έννοια που χρησιμοποιούμε την πειραματική μέθοδο, αλλά δομικές έρευνες που

**ανταποκρίνονται στην ανάπτυξη
ορισμένων τομέων.**

**Β. Καντίνσκι, «Μαλακωμένη Κατα-
σκευή», 1927, «Το περιεχόμενο δεν
είναι παρά το σύνολο οργανωμένων
τάσεων».**

α. Γλωσσολογία. Ο γλωσσικός δομισμός μελετά τις γλώσσες σε μια δεδομένη στιγμή της ανάπτυξής τους σαν ένα όλον του οποίου τα συστατικά στοιχεία είναι αλληλοεξαρτώμενα. Ως μέθοδος ανάλυσης, ο γλωσσικός δομισμός χρησιμοποιήθηκε από τον Σωσσύρ, ο οποίος κατέληξε στο συμπέρασμα πως η ιστορία μιας λέξης δεν μπορεί να εξηγήσει τη σημασία της. Αντίθετα, η σημασία της λέξης εξαρτάται από το γενικό σύστημα της γλώσσας, το οποίο είναι συνδεδεμένο με το περιβάλλον της εποχής του (συγχρονία).

β. Ανθρωπολογία. Η Ανθρωπολογία ερευνά τα φυσικά χαρακτηριστικά των λαών, μελετά τους θεσμούς και τους πολιτισμούς διάφορων εθνών,

συνθέτοντας ταυτόχρονα μια γενική θεωρία εξήγησής τους (Εθνολογία). Κατά τον Λεβί-Στρω, η Εθνολογία εκφράζει περισσότερο την ιδέα μιας μεθόδου και όχι μια πραγματικότητα, γιατί, στηριγμένη στην άμεση παρατήρηση, τείνει πάντα να δώσει μια εξήγηση των κοινωνικών φαινομένων.

Σε πρακτικό επίπεδο λοιπόν, η δομική ανάλυση ως μέθοδος αναπτύχθηκε από τους εθνολόγους γιατί έπρεπε να οργανώσουν συστηματικά πολλές και διαφορετικής φύσης πληροφορίες. Έπρεπε δηλαδή να βρουν κοινές κατηγορίες για να μπορέσουν να συγκρίνουν, να ταξινομήσουν και να ιεραρχήσουν τις πληροφορίες για τη μελέτη της κοινωνίας. Σε θεωρητικό επίπεδο,

το περιεχόμενο της δομικής ανάλυσης προέρχεται από τον Σπένσερ, που όρισε τα όρια μεταξύ δομής και λειτουργίας ενός κοινωνικού οργανισμού. Στη διαμόρφωση όμως του περιεχομένου του όρου «δομή» συνεισέφεραν πολλοί στοχαστές, από τον Μοντεσκιέ και τον Ντυρκέμ ως το μαρξισμό και τη θεωρία Gestalt (θεωρία της μορφής). Γενικά μπορούμε να πούμε ότι, στο σύνολο πολλαπλών κοινωνικών σχέσεων σε μια κοινωνία, μια δεδομένη χρονική στιγμή συνιστά την ιδέα της δομής, η οποία ορίζεται πλέον από την εσωτερική της συνάφεια και από τη διατήρησή της στο χρόνο. Για τον Λεβί-Στρως, όμως, η έννοια της δομής περιέχει καθορισμένες ιδιότητες, των οποίων ο συνδυασμός

και η μετατροπή επιτρέπουν να περάσουμε από το ένα σύστημα στο άλλο, από τις αρχαϊκές κοινωνίες στις σύγχρονες κοινωνίες, και να κατανοήσουμε τις σχέσεις τους. Η δυνατότητα της δομικής ανάλυσης της μεθόδου είναι ακριβώς ότι μας επιτρέπει να υπερβούμε ένα σύστημα σχέσεων και να συγκρίνουμε πολλές κοινωνίες μεταξύ τους.

γ. Ψυχολογία. Η έννοια της δομής στην Ψυχολογία χρησιμοποιήθηκε από τους Αμερικανούς σε αντίθεση με την Αναλυτική Ψυχολογία. Η δομή είναι μια σύνθετη ενότητα όπου τα μέρη και οι επιμέρους διαδικασίες εξαρτώνται από το όλον, το οποίο προηγείται των μερών. Κατ' αυτό τον τρόπο, ο δομισμός συνιστά μια αντίδραση

απέναντι στον ψυχολογικό ατομισμό, προσανατολίζοντας πλέον την έρευνα στις διαπροσωπικές σχέσεις και επικοινωνίες. Στη Κοινωνική Ψυχολογία, η έννοια της δομής μοιάζει με εκείνη της ολότητας και χρησιμοποιείται στη μελέτη των κοινωνικών παραγόντων επίδρασης για τη διαμόρφωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε ατομικό και διαπροσωπικό επίπεδο. Η οικογένεια, ο επαγγελματικός χώρος, οι θεσμοί, οι κανόνες, οι αξίες πολιτισμών και τα πολιτικά πλαίσια δημιουργούν τάξεις σχέσεων που έχουν καθοριστική καθημερινή επίδραση στη δράση των ανθρώπων.

δ. Οικονομία. Η Οικονομία είναι η επιστήμη των ορθολογικής διαχείρισης των αγαθών με σκοπό την

απόκτηση της καλύτερης και μέγιστης απόδοσής τους. Το γεγονός όμως ότι υπάρχουν, για παράδειγμα, φαινόμενα κρίσης στη διαχείριση των αγαθών ή τάσεις ρύθμισης της κρίσης δηλώνει ότι η λειτουργία της οικονομίας είναι συνδεδεμένη με εκείνη της δομής.

Η έννοια της δομής χρησιμεύει λοιπόν τόσο για να προσδιορίσει τη λογική των σχέσεων της οικονομικής δραστηριότητας μια δεδομένη στιγμή όσο και το φαινόμενο της οικονομικής ανάπτυξης. Έτσι, και η έννοια της δομής βοηθά να προσδιοριστεί η στατική έκφραση της οικονομίας μιας χώρας, γιατί δείχνει τις σχέσεις που χαρακτηρίζουν ένα οικονομικό σύνολο σε προσδιορισμένο χρόνο (για παράδειγμα,

η οικονομία μιας χώρας το 1999). Αντίθετα, όταν εξετάζεται ο ρυθμός ανάπτυξης, η έννοια της δομής εκφράζει τα στοιχεία ενός οικονομικού συνόλου που δεν είναι σταθερά αλλά αλλάζουν σε σχέση με άλλα, όπως είναι, ας πούμε οι κρατικές ή οι ξένες επενδύσεις. Η δομή παρουσιάζει λοιπόν τη σταθερή βάση της οικονομίας, ενώ το μεταβλητό, δηλαδή η εισροή ξένων κεφαλαίων, εκφράζει τη συγκυρία, δηλαδή αυτό που αλλάζει.

ε. Κοινωνιολογία. Ο δομισμός στην Κοινωνιολογία είχε ευρεία εφαρμογή ανεξάρτητα από το αν χρησιμοποιείται συνειδητά ή όχι ο όρος «δομή». Η τάση των κοινωνιολόγων να απαλλαγούν από τα παραδοσιακά σχήματα ερμηνείας

μεταξύ τάξης και προόδου, στατικού και δυναμικού, θεσμών και οργάνωσης οδήγησαν τους κοινωνιολόγους στην έννοια της κοινωνικής δομής. Κάθε κοινωνική δομή, είτε είναι συγκεκριμένη (για παράδειγμα, δομή μιας ομάδας) είτε είναι καθολική (για παράδειγμα, η δομή μιας κοινωνίας), εκφράζει μια ισορροπία των στοιχείων που τη συγκροτούν σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Η κοινωνική δομή ανανεώνεται συνεχώς, σε συνάρτηση πάντα με την πολυπλοκότητα των ιεραρχιών του συνολικού κοινωνικού φαινομένου το οποίο έχει χαρακτήρα μακρο-κοινωνιολογικό (δηλαδή μελέτη ενός κοινωνικού φαινομένου σε μεγάλη χρονική διάρκεια), ενώ η συγκεκριμένη δομή δεν παρουσιάζει

παρά μία όψη του. Η ισορροπία των πολλαπλών ιεραρχιών εδραιώνεται πάνω σ ένα συνδυασμό σχέσεων που εξαρτώνται από σημεία, σύμβολα, κοινωνικούς ρόλους, αξίες, ιδέες που διέπουν αυτές τις δομές. Παρόλο λοιπόν που στην Εθνολογία η δομή είναι ένα σύνολο σταθερών και αμετάβλητων σχέσεων (αφηρημένη κατασκευή) που κατασκευάστηκε για να μελετηθεί ένα κοινωνικό φαινόμενο, στην Κοινωνιολογία η δομή είναι μια σταθερά που εκφράζει την εύθραυστη ισορροπία αντίρροπων δυνάμεων σε μια συνεχή κίνηση, η οποία όμως τροποποιείται για να διατηρηθεί η γενική ισορροπία του κοινωνικού συστήματος. Οι επιμέρους δομές ελέγχονται από τη γενική

δομή του κοινωνικού συστήματος.

Ο τρόπος λοιπόν που χρησιμοποιούν οι Κοινωνικές Επιστήμες την έννοια της δομής δείχνει ότι, κατά μία άποψη, υπάρχουν «δομισμοί» που αντιτίθενται. Τα συστήματα συγγένειας και οι κανόνες του γάμου μπορούν να αναλυθούν σύμφωνα με τις αρχές του γλωσσικού δομισμού και να μεταφερθούν ως μοντέλο για την ανάλυση και άλλων κοινωνικών δομών. Όμως μια ομάδα, μια κοινωνία, ένας θεσμός, ένα οικονομικό σύστημα περιέχουν κοινωνικά γεγονότα που δύσκολα καθορίζονται και προσδιορίζονται. Η πρόσληψη της κοινωνίας γίνεται κατά τρόπο αποσπασματικό, επειδή τα κοινωνικά φαινόμενα αλλάζουν στο χώρο και στο χρόνο, ενώ η δομή

της γλώσσας θέτει πάντα τα ίδια προβλήματα. Ακόμη, η προσέγγιση μπορεί να είναι διαφορετική ανάμεσα στον κοινωνιολόγο και στον οικονομολόγο. Ο οικονομολόγος, όπως και ο κοινωνιολόγος, διερευνά ανθρώπινες σχέσεις, αλλά σχέσεις που αναφέρονται σε πράγματα. Οι ανθρώπινες συμπεριφορές που ενδιαφέρουν τον οικονομολόγο είναι μόνο οι ορθολογικές, γι' αυτό και η ανάλυση του οικονομολόγου είναι περισσότερο ποσοτική και η ουσία της δομής στατική, επειδή μελετά τους σταθερούς παράγοντες μεταβλητών παραμέτρων. Αντίθετα, ο κοινωνιολόγος μελετά ανθρώπινες συμπεριφορές που μπορούν να εξαρτώνται από ανθρώπινα συναισθήματα που αναφέρονται σε

διαφορετικές αξίες και ιδέες.

Όμως, παρ' όλες τις αμφισημίες και τις διαφορετικές αντιλήψεις και τον τρόπο χρησιμοποίησής τους, η έννοια της δομής εκφράζει την κοινή μεθοδολογική ενασχόληση σ' όλες τις Κοινωνικές Επιστήμες. Ο δομισμός είναι το μεθοδολογικό και επιστημολογικό σημείο σύγκλισης για την ανάλυση των κοινωνικών κριτηρίων που δεν μπορούμε να αγνοήσουμε.

4.13. ΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Με βάση τις έννοιες της λειτουργίας και της δομής, οι Κοινωνικές Επιστήμες άρχισαν προοδευτικά να διαμορφώνουν, όπως και οι Φυσικές Επιστήμες, την ιδέα του συστήματος ως

εργαλείου εξήγησης και ανάλυσης της κοινωνίας. Η συστημική ανάλυση στις Κοινωνικές Επιστήμες έχει σκοπό να κατασκευάσει ένα θεωρητικό μοντέλο για την ανάλυση του κοινωνικού–πολιτιστικού συστήματος και στη συνέχεια να ορίσει τις ομοιότητες και τις διαφορές με άλλους τύπους συστημάτων. Η έννοια του συστήματος όμως στις Κοινωνικές Επιστήμες δεν ορίζεται με την ίδια αυστηρότητα όπως στις Φυσικές Επιστήμες, εξαιτίας του γεγονότος ότι απαντούν διαφορετικοί ορισμοί. Έτσι, διακρίνουμε δύο γενικές τάσεις που προσανατολίζουν τη συστηματική ανάλυση στις Κοινωνικές Επιστήμες: τη δομο–λειτουργική και την κυβερνητική.

Δομο–λειτουργισμός: Ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Τ. Πάρσονς (T. Parsons) επεξεργάστηκε μια θεωρία για να αναλύσει το γενικό σύστημα δράσης της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ανθρώπινη δράση είναι συνάρτηση των παραγόντων του ανθρώπου ως υποκειμένου και των σχέσεών του με τους άλλους. Για τη συστηματική ανάλυση της δράσης του υποκειμένου ο Πάρσονς διαιρεί το γενικό σύστημα αναφοράς του σε τέσσερα υποσυστήματα: το βιολογικό, το ψυχικό, το κοινωνικό και το πολιτισμικό.

Τα τρία πρώτα υποσυστήματα εκφράζουν τη διαντίδραση μεταξύ των δρώντων υποκειμένων. Το τελευταίο δίνει νόημα στους κανόνες

ως αξίες, ως ιδεολογίες, ως ήθη κτλ. που ρυθμίζουν τη δράση και τις σχέσεις των δρώντων υποκειμένων. Η συγκεκριμένη πράξη του δρώντος είναι αποτέλεσμα συνδυασμού των δυνάμεων που προέρχονται και από τα τέσσερα υποσυστήματα. Οι δε επιστήμες του ανθρώπου, για παράδειγμα, Βιολογία, Κοινωνιολογία, Ψυχολογία, δε μελετούν παρά το συγκεκριμένο τομέα του υποσυστήματος. Οι σχέσεις των υποσυστημάτων δεν είναι ισότιμες μέσα στο κοινωνικό σύστημα, αλλά ιεραρχημένες: το πολιτισμικό, που εμπεριέχει περισσότερη πληροφορία, βρίσκεται στην κορυφή, ενώ το βιολογικό, πλούσιο σε ενέργεια, στο κάτω μέρος της διαβάθμισης.

Οι θεσμοί της κοινωνικής οργάνωσης περιλαμβάνουν συνδυασμένα τα υποσυστήματα του πολιτισμικού και του κοινωνικού, τα οποία, διαμέσου των κοινών πολιτισμικών στοιχείων, όπως αξίες, σύμβολα κανόνες, πράξεις, καθορίζουν την κοινωνική δράση του υποκειμένου. Ο θεσμός της εκπαίδευσης, για παράδειγμα, δημιουργεί ρόλους που αναφέρονται σε έναν ορισμένο τρόπο δράσης και ενέργειας του εκπαιδευτικού που έχει παγιωθεί σε κανόνες. Για τον Πάρσονς, οι δραστηριότητες αυτές βασίζονται στο γενικό πλαίσιο αναφοράς που είναι το σύστημα και στην κατανόηση της δομής τους.

Η δομή. Στο έργο του για τη δομή της κοινωνικής δράσης, ο Πάρσονς

**διακρίνει τέσσερις αναλυτικές έννοι-
ες –λειτουργικά προαπαιτούμενα–
που είναι σταθερές και συγκροτούν
τη δομή του συστήματος: το ρόλο,
την κοινότητα, τους κανόνες και τις
αξίες. Ο ρόλος αναφέρεται στις δρα-
στηριότητες του ατόμου μέσα στην
κοινωνία, όπως, για παράδειγμα,
δικαστής, δήμαρχος, εκπαιδευτικός.
Είναι αυτονόητο ότι ο ρόλος δεν πε-
ριορίζεται μόνο στην επαγγελματι-
κή διάσταση της θέσης που κατέχει
το άτομο, αλλά το περιεχόμενο του
είναι διευρυμένο και περιλαμβάνει
τη θέση του μέσα στην οικογένεια,
όπως στις διάφορες κοινωνικές
ομάδες, όπως για παράδειγμα, μη-
τέρα, μέλος αθλητικού συλλόγου.
Το δεύτερο στοιχείο λοιπόν της συ-
γκρότησης της δομής έχει σχέση**

με την έννοια της κοινότητας και έχει ως αναφορά τις κοινωνικές και πολιτικές ομάδες, όπως, για παράδειγμα, οικογένεια, αθλητικά σωματεία, πολιτικά κόμματα. Οι κανόνες και οι αξίες διέπουν τη συνοχή και την ενότητα του κοινωνικού συστήματος και αναφέρονται ταυτόχρονα στο πολιτισμικό και κοινωνικό υποσύστημα και τείνουν να εκφράσουν τους καθολικούς κανόνες και τις αξιακές τάσεις που χαρακτηρίζουν τις κοινές δραστηριότητες των ανθρώπων.

Η λειτουργία. Η δομή προϋποθέτει πάντα μια σταθερή και σχεδόν αμετάβλητη διαδικασία, αλλά στην πραγματικότητα αυτή η διαδικασία ποτέ δεν είναι σταθερή· μεταβάλλεται. Επομένως, η έννοια της

Λειτουργία εκφράζει το δυναμικό στοιχείο του συστήματος, γιατί εξασφαλίζει την ισορροπία του. Και το κοινωνικό σύστημα αντιδρά όταν υπάρχουν παράγοντες που απειλούν την ισορροπία του, ώστε να την επαναφέρει.

Κατ' αναλογία λοιπόν προς την έννοια της δομής, ο Πάρσονς διακρίνει τέσσερις βασικές λειτουργίες για την αντιμετώπιση και τη ρύθμιση των προβλημάτων του συστήματος, επειδή η ισορροπία ενός κοινωνικού συστήματος είναι διαφορετικής φύσης από την ισορροπία μιας καρέκλας ή ενός σπιτιού. Η πρώτη λειτουργία είναι της ολοκλήρωσης και μπορεί να παρομοιαστεί με την αρχή της αδράνειας, επειδή στο εσωτερικό του συστήματος δε

συμβαίνει τίποτα που να ταράξει την ισορροπία του. Η δεύτερη είναι η λειτουργία της ενσωμάτωσης, η οποία συντονίζει και εναρμονίζει τα στοιχεία του συστήματος. Το πρόβλημα εδώ εντοπίζεται στη διακήρυξη αλληλεγγύης των στοιχείων του συστήματος, ώστε να εξασφαλιστεί η λειτουργία του. Η τρίτη λειτουργία είναι συνδυασμένη με την επίτευξη στόχων σύμφωνα με τα κατεστημένα πρότυπα του συστήματος. Η τέταρτη είναι συνάρτηση της προηγούμενης και αναφέρεται σε προβλήματα προσαρμογής και κατ' ουσίαν η λειτουργία αυτή συνίσταται στις δραστηριότητες και στις διαδικασίες που σχετίζονται άμεσα με την υλοποίηση στόχων.

Ο Πάρσονς λοιπόν στη συστημική

ανάλυση συμπεραίνει ότι υπάρχει μια ιεραρχία και τάξη των αναλυτικών κατηγοριών που συνθέτουν το σύστημα. Το ψυχολογικό σύστημα ελέγχει το οργανικό, και το κοινωνικό, ελέγχοντας το ψυχολογικό, ελέγχεται από το πολιτισμικό που οργανώνει. Ταυτόχρονα ο Πάρσονς έδινε πολύ μεγάλη σημασία στην ισορροπία του συστήματος, παραβλέποντας έτσι την έννοια της αλλαγής, επειδή ακριβώς η φυσική τάση του συστήματος είναι η διατήρησή του. Η στάση αυτή όμως έγινε αντικείμενο κριτικής, γι' αυτό θέλησε να ενσωματώσει στη θεωρία του την έννοια της αλλαγής, με δομικές όμως προϋποθέσεις. Καταρχήν λοιπόν δέχεται ότι υπάρχει η μακροπρόθεσμη εξέλιξη των κοινωνικών

συστημάτων, όπου καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν ο τεμαχισμός των κοινωνικών ομάδων με την εμφάνιση νέων και ο λειτουργικός επαναπροσδιορισμός από κάποιες ομάδες των αξιών και των κανόνων τους. Ο Πάρσονς διακρίνει, επίσης, τη βραχυπρόθεσμη εξέλιξη που περιλαμβάνει δύο τύπους αλλαγής: πρώτον, την αλλαγή ισορροπίας των υποσυστημάτων χωρίς να διαταράσσεται η γενική ισορροπία του συστήματος (πρόκειται δηλαδή για μια αλλαγή ισορροπίας που προσαρμόζει τις επιμέρους αλλαγές στην ισορροπία του συστήματος). και, δεύτερον, την αλλαγή της δομής που είναι αποτέλεσμα συσσωρευσης εντάσεων και αμφισβητήσεων και αφορούν τη φύση του

συστήματος. Η αλλαγή αυτή τροποποιεί το περιεχόμενο των κανόνων των αξιών του πολιτιστικού υποσυστήματος και απειλεί τη λειτουργία της κανονιστικής σταθερότητας του συστήματος ή την προσαρμογή του στις νέες αξίες.

Βέβαια ο Πάρσονς δε δέχεται ότι η δομή είναι ανοιχτή και υπόκειται σε συνεχείς αλλαγές και ανανεώσεις. Η θεωρία έτσι εκλαμβάνεται ως συντηρητική, γιατί πρόκειται για την ιδεολογία μίας κοινωνίας που δικαιολογεί την κατεστημένη ισορροπία της.

Κυβερνητική: Γενικά μπορούμε να πούμε ότι η κυβερνητική εξομοιώνει το πολιτικό σύστημα μ' ένα κυβερνητικό σύστημα ελέγχου. Κύριος

εκπρόσωπος αυτής της μεθόδου είναι ο Αμερικανός Δ. Ήστον (Easton). Η ανάλυσή του καταρχάς έρχεται σε αντίθεση με εκείνη του Πάρσονς, γιατί δε λαμβάνει υπόψη την έννοια της ισορροπίας, συμφωνεί όμως μαζί του ως προς το σκοπό, γιατί, και για τον Ήστον, το κύριο πρόβλημα είναι η διατήρηση του πολιτικού συστήματος με δεδομένη την έννοια της αλλαγής.

Ο Ήστον θεωρεί το πολιτικό σύστημα ένα «μαύρο κουτί» και πιστεύει ότι εκείνο που έχει σημασία είναι οι σχέσεις του συστήματος με το περιβάλλον του και όχι με το περιεχόμενό του. Το περιβάλλον περιλαμβάνει τα μη πολιτικά συστήματα, τα οποία όμως συγκροτούν την κοινωνία γενικά αλλά και το πολιτικό

σύστημα. Αυτά είναι το οικολογικό, το βιολογικό, το ψυχολογικό, το κοινωνικό σύστημα, όπως επίσης και τα συστήματα που είναι έξω από την κοινωνία, για παράδειγμα διεθνή οικολογικά συστήματα.

Ο Ήστον συγκρίνει, επίσης, το πολιτικό σύστημα με το οικονομικό σύστημα και αντιλαμβάνεται την πολιτική ως μια οικονομική μηχανή. Όπως λοιπόν υπάρχει αυτό που εισέρχεται στη μηχανή (... εισροές), υπάρχει και αυτό που εξέρχεται (... εκροές). Υπάρχει λοιπόν αυτό που τροφοδοτεί το σύστημα και αυτό που το σύστημα παράγει.

Εισροές: Ο Ήστον διακρίνει δύο τύπους εισροών: τις απαιτήσεις και τα στηρίγματα.

Οι απαιτήσεις: Οι διεκδικήσεις

μιας ομάδας ανθρώπων από το σύστημα για να τους χορηγήσει πράγματα αξίας καλούνται απαιτήσεις, για παράδειγμα διεκδικήσεις εργαζομένων για αύξηση του κατώτατου μισθού, διεκδικήσεις μαθητών για βελτίωση της ποιότητας σπουδών, κτλ. Στην αρχή λοιπόν υπάρχει η λειτουργία έκφρασης και διατύπωσης των απαιτήσεων που απευθύνεται στο πολιτικό σύστημα από τις ομάδες πίεσης. Στη συνέχεια η λειτουργία ρύθμισης των απαιτήσεων διαμέσου του διαλόγου σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία ή τα επικρατούντα έθιμα, ώστε να μην υπερφορτωθεί και καταρρεύσει το σύστημα από τις πολλές απαιτήσεις. Από τη μια πλευρά, ο διάλογος αναδεικνύει τη ρύθμιση των

απαιτήσεων σύμφωνα με τις αξίες, τους κανόνες και τις πεποιθήσεις που δείχνουν τα όρια του συστήματος για ικανοποίηση ή απαγόρευση των απαιτήσεων. Από την άλλη, ο διάλογος αναδεικνύει, επίσης, το ρόλο των δομικών παραγόντων του πολιτικού συστήματος, οι οποίοι είναι αρμόδιοι να συζητήσουν ώστε να μεταφέρουν τις απαιτήσεις διυλίζοντας και ελέγχοντας το μέγεθος και το περιεχόμενό τους. Τέτοιοι δομικοί παράγοντες είναι, για παράδειγμα, οι βουλευτές, τα πολιτικά κόμματα, οι αρμόδιες διοικητικές υπηρεσίες του πολιτικού συστήματος. Τέλος, είναι η λειτουργία λήψης αποφάσεων για τη ρύθμιση των απαιτήσεων και η εκτέλεσή τους διαμέσου των κατάλληλων

οργάνων του πολιτικού συστήματος.

Τα στηρίγματα: Παράλληλα με τις απαιτήσεις, που αποβλέπουν στην αποδυνάμωση του συστήματος, υπάρχει ένας άλλος τύπος εισροών, τα στηρίγματα, τα οποία σκοπό έχουν την ενδυνάμωσή του. Η ιδέα του στηρίγματος περιέχει τις στάσεις και τις συμπεριφορές που ευνοούν τη διατήρηση του συστήματος. Σύμφωνα με τον Ήστον, τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν τη σταθερή δομή του συστήματος είναι τρία:

α) η κοινότητα, που περιλαμβάνει όλα τα μέλη του συστήματος και τα συνδέει συνεκτικά, όπως, για παράδειγμα, η εθνική κοινότητα, β) το καθεστώς, που εκφράζει τους κανόνες, τις αξίες, τους βασικούς όρους

θεμελίωσης του συστήματος, όπως, για παράδειγμα, ελευθερία γνώμης, κοινοβουλευτισμός, κανόνες νομιμοποίησης, κτλ., γ) οι Αρχές του πολιτικού συστήματος. Δηλαδή οι Αρχές σηματοδοτούν και οροθετούν το ρόλο αυτών οι οποίοι κατέχουν την εξουσιαστική αρχή ώστε να εκφράζεται στο όνομα του συστήματος. Π.χ. η επιδοκιμασία του Αμερικανού προέδρου, αν εγκρίνεται η πολιτική του.

Εκροές. Απομένει να δούμε τις απαντήσεις του πολιτικού συστήματος, γιατί όταν αποδέχεται τις εισροές, το πολιτικό σύστημα απαντά με τις εκροές για να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις ή για να ενδυναμώσει τα στηρίγματά του. Οι εκροές μπορεί να είναι δικαιώματα, παροχές ή αύξηση των δημοσίων δαπανών. Οι

εκροές λοιπόν έχουν το χαρακτήρα απόφασης και επιβάλλονται στη δύναμη του Δικαίου ή είναι ενέργειες που αποσκοπούν στην οικονομική ή κοινωνική βελτίωση του πολίτη. Η απόφαση είναι καταρχήν απάντηση στις απαιτήσεις, αλλά και δημιουργία νέων απαιτήσεων που θα επιφέρουν νέες απαντήσεις. Το πολιτικό σύστημα λειτουργεί διαμέσου μιας διαδικασίας ανατροφοδότησης η οποία κατ' ουσίαν εξαρτάται από τις δικές του απαντήσεις, δηλαδή από τις εκροές.

Όρια χρησιμοποίησης της συστημικής ανάλυσης: Σίγουρα η συστημική ανάλυση προσφέρει στις Κοινωνικές Επιστήμες την κατασκευή μιας τεχνικής για να αναλυθούν και να κατανοηθούν οι

Λειτουργίες των μεγάλων οργανώσεων, όπως είναι, για παράδειγμα, το κράτος, το ομοσπονδιακό κράτος.

Προσφέρει, επίσης, μια συνοπτική προσέγγιση στις πολλαπλές αλληλεπιδράσεις των σχέσεων και αντικαθιστά την παλιά και στατική έννοια των σχέσεων με τη δυναμική που διέπει και διακρίνει αυτές τις σχέσεις. Δηλαδή αποσκοπεί στο να μελετήσει την κοινωνική ζωή με όρους επικοινωνιακούς. Το γεγονός όμως ότι είναι περισσότερο μια λογική κατασκευή παρά μια μελέτη της πραγματικότητας δυσχεραίνει την κατανόηση της πραγματικότητας και δεν αποκαλύπτει τους όρους με τους οποίους βιώνεται η πραγματικότητα στην καθημερινότητα της. Γιατί η κοινωνική πραγματικότητα δεν είναι

πάντα μια απλή μηχανή η οποία μετατρέπει τις κοινωνικές συνθήκες και απαιτήσεις σε αποφάσεις και πολιτικές πράξεις. Είναι μια πραγματικότητα που αναδεικνύει συνεχώς νέα και σύνθετα φαινόμενα που απαιτούν τη συνεργασία των Κοινωνικών Επιστημών για να κατανοηθούν στο εύρος και στο βάθος που έχουν.

Ανακεφαλαίωση

Στις Φυσικές Επιστήμες, παρόλο που καθεμιά μελετά μία όψη της φυσικής πραγματικότητας, υπάρχει μια φιλοσοφία των επιστημών που τείνει να συνθέσει όλες αυτές τις ιδιαίτερες έρευνες. Στις Κοινωνικές Επιστήμες όμως δεν

υφίσταται κάτι ανάλογο, ίσως από φόβο μήπως υποταχθεί η μία στην άλλη, η Οικονομία στην Πολιτική ή η Πολιτική στην Κοινωνιολογία. Αντίθετα, διαπιστώνεται συνεχής τάση κατακερματισμού του αντικειμένου της ανθρώπινης δραστηριότητας και εμφάνιση στο επίπεδο της εκπαίδευσης συνεχώς νέων πανεπιστημιακών σχολών και τμημάτων. Ταυτόχρονα όμως με την τάση διεύρυνσης των Κοινωνικών Επιστημών που υπονομεύει την ενότητά τους, υπάρχει και η ρευστότητα της ανθρώπινης δραστηριότητας, που επιβάλλεται να μελετηθεί σφαιρικά, δηλαδή σύνθετα, για να είναι πιο αντικειμενική και πιο μεθοδική. Η σύνθεση αυτή

μπορεί να εκφραστεί σε διάφορα επίπεδα: καταρχάς σε εκείνο της έρευνας, με την ομαδική εργασία, όπου η συνεισφορά καθενός συμβάλλει στη διεξοδικότερη ανάλυση των κοινωνικών φαινομένων, αλλά και σε εκείνο του στοχασμού, διαμέσου της σφαιρικής γνώσης των διάφορων ειδিকেύσεων. Στη σύγχρονη κοινωνική θεωρία, οι διάφορες μεθοδολογικές αναλύσεις, παρ' όλες τις ελλείψεις, τείνουν να δημιουργήσουν μια κοινή βάση παρατηρήσεων, εννοιών και υποθέσεων για την ορθολογική εξήγηση της κοινωνικής πραγματικότητας, που μπορεί να γίνει αποδεκτή από όλες τις Κοινωνικές Επιστήμες.

Βασικοί όροι

αντικειμενικότητα, τεχνική, μέθοδος, συγκριτική μέθοδος, ιστορισμός, ιστορικισμός, θετικισμός, μεθοδολογικός ατομισμός, διαλεκτική, λειτουργισμός, δομισμός, δομή, δομο-λειτουργισμός, κυβερνητική.

Ερωτήσεις

- Ποιο είναι το αντικείμενο των Κοινωνικών Επιστημών;
- Πώς αυτονομούνται και αποκτούν την ιδιαιτερότητα τους;
- Τι τις καθιστά αλληλέγγυες;
- Γιατί αναπτύχθηκαν ραγδαία τον 20ό αιώνα;
- Ποιο είναι το περιεχόμενο της

αντικειμενικότητας στις Κοινωνικές Επιστήμες;

- **Τι είναι και πώς εκφράζεται η διεπιστημονικότητά τους;**
- **Τι είναι τεχνική στις Κοινωνικές Επιστήμες;**
- **Τι είναι μέθοδος; Πώς καθορίζονται οι μέθοδοι των Κοινωνικών Επιστημών;**

- **Πώς ορίζεται η συγκριτική μέθοδος;**
- **Πώς εφαρμόζεται στη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων;**
- **Ποια στάδια έρευνας ακολουθεί;**
- **Ποια είναι τα όριά της;**

- **Ποιο είναι το έργο της Ιστορίας;**
- **Ποια είναι η σχέση Ιστορίας και Κοινωνικών Επιστημών;**

- Τι είναι ιστορισμός και τι ιστορικισμός;
- Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του θετικισμού ως φιλοσοφικής στάσης; Πώς κατανοεί ο θετικισμός τη σχέση μεταξύ προτάσεων που περιγράφουν το είναι και προτάσεων που αναφέρονται στο δέον;
- Πώς διαμορφώνεται ιστορικά ο θετικισμός;
- Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του λογικού εμπειρισμού;
- Πώς ορίζεται και πώς λειτουργεί η αρχή της επαληθευσιμότητας;
- Σε τι διαφοροποιείται ο Πόππερ με την εισαγωγή της αρχής της διαψευσιμότητας;
- Ποια είναι η βασική αρχή του μεθοδολογικού ατομισμού;

- Πώς αναλύεται και κατανοείται ένα κοινωνικό φαινόμενο, πώς εμφανίζεται ως όλον, με βάση το μεθοδολογικό ατομισμό;
- Με ποιο κύριο επιχείρημα αμφισβητείται η αρχή του μεθοδολογικού ατομισμού;
- Ποια είναι η βασικότερη θέση της διαλεκτικής;
- Ποιο είναι το περιεχόμενο της υλιστικής διαλεκτικής;
- Ποιοι είναι οι νόμοι της διαλεκτικής;
- Τι είναι ιστορικός υλισμός και πώς εξετάζει τα κοινωνικά φαινόμενα;
- Πώς κατανοείτε τη σχέση βάσης-εποικοδομήματος;
- Τι σημαίνει ο όρος «λειτουργία»

και τι νοηματοδοτεί στις Κοινωνικές Επιστήμες;

- **Ποιος υπήρξε ο θεμελιωτής του κλασικού λειτουργισμού και ποια τα βασικά αξιώματα της θεωρίας του;**
- **Ποια είναι τα βασικά σημεία της κριτικής του Μέρτον στα αξιώματα του κλασικού λειτουργισμού;**
- **Πώς πιστοποιείται, για τον Μέρτον, η ουδετερότητα της λειτουργικής ανάλυσης;**
- **Τι ονομάζονται ρητές και τι άδηλες λειτουργίες και που στοχεύει η διάκρισή τους;**
- **Τι είναι δομή και τι δομική μέθοδος;**
- **Τι σημαίνει η υιοθέτηση της**

δομικής μεθόδου από τις Κοινωνικές Επιστήμες;

- **Πώς εφαρμόζεται η δομική μέθοδος σε επιμέρους Κοινωνικές Επιστήμες (Γλωσσολογία, Ανθρωπολογία, Ψυχολογία, Οικονομία, Κοινωνιολογία);**
- **Ποιος είναι ο σκοπός της συστηματικής ανάλυσης στις Κοινωνικές Επιστήμες;**
- **Σε ποια υποσυστήματα διαιρεί ο Πάρσονς τη συστηματική ανάλυση της δράσης του ανθρώπινου υποκειμένου;**
- **Τι εκφράζουν τα υποσυστήματα αυτά και ποιες είναι οι μεταξύ τους σχέσεις;**
- **Τι συγκροτεί, κατά τον Πάρσονς, τη δομή του συστήματος;**

- Τι εκφράζει η έννοια της λειτουργίας εντός του συστήματος και ποιες είναι οι βασικές λειτουργίες;
- Τι εννοεί ο Πάρσονς με την έννοια «ισορροπία του συστήματος»;
- Πώς αντιμετωπίζει ο Πάρσονς την έννοια της αλλαγής;
- Τι σημαίνει μακροπρόθεσμη και τι βραχυπρόθεσμη εξέλιξη;
- Πώς θεωρεί ο Ήστον το πολιτικό σύστημα;
- Τι είναι οι εισροές για τον Ήστον και ποιοι οι τύποι τους;
- Τι είναι οι εκροές και πώς λειτουργούν στο πολιτικό σύστημα;
- Ποια είναι τα όρια της συστηματικής ανάλυσης;

Βιβλιογραφία

- Π. Γέμτος, Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών, α΄ τόμ., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1984.**
- A. F. Chalmers, Τι Είναι Αυτό που Λέμε Επιστήμη; Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1994.**
- Craib, Σύγχρονη Κοινωνική Θεωρία, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 1998.**
- Μ. Πετμεζίδου (επιμ.), Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία, τόμ. Ι–ΙΙ, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1996.**
- J. Ritsert, Τρόποι Σκέψης και Βασικές Έννοιες της Κοινωνιολογίας. Μια Εισαγωγή, εκδ. Κριτική, Αθήνα 1991.**
- Κ. Ψυχοπαίδης, Ιστορία και Μέθοδος, εκδ. Σμίλη, Αθήνα 1994.**

**Κ. Ψυχοπαίδης, Ο Μ. Weber και η
Κατασκευή Εννοιών στις Κοινω-
νικές Επιστήμες, εκδ. Κένταυρος,
Αθήνα 1993.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

4. ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

4.1.	Αιτίες ανάπτυξης των Κοινωνικών Επιστημών	7
4.2.	Η αντικειμενικότητα	12
4.3.	Η διεπιστημονικότητα στις Κοινωνικές Επιστήμες	16
4.4.	Μέθοδος ως σχέδιο και τεχνική κοινωνικής έρευνας.....	20
4.5.	Μέθοδος.....	33
4.6.	Συγκριτική μέθοδος	36
4.7.	Ιστορική μέθοδος	43
4.8.	Ο θετικισμός	
I.	Βασικά χαρακτηριστικά.....	50
II.	Ιστορικά στάδια του θετικισμού.....	55
4.9.	Ο μεθοδολογικός ατομισμός	61

4.10.	Διαλεκτική μέθοδος	70
4.11.	Λειτουργισμός	79
4.12.	Δομισμός	91
4.13.	Συστημική ανάλυση.....	109

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.